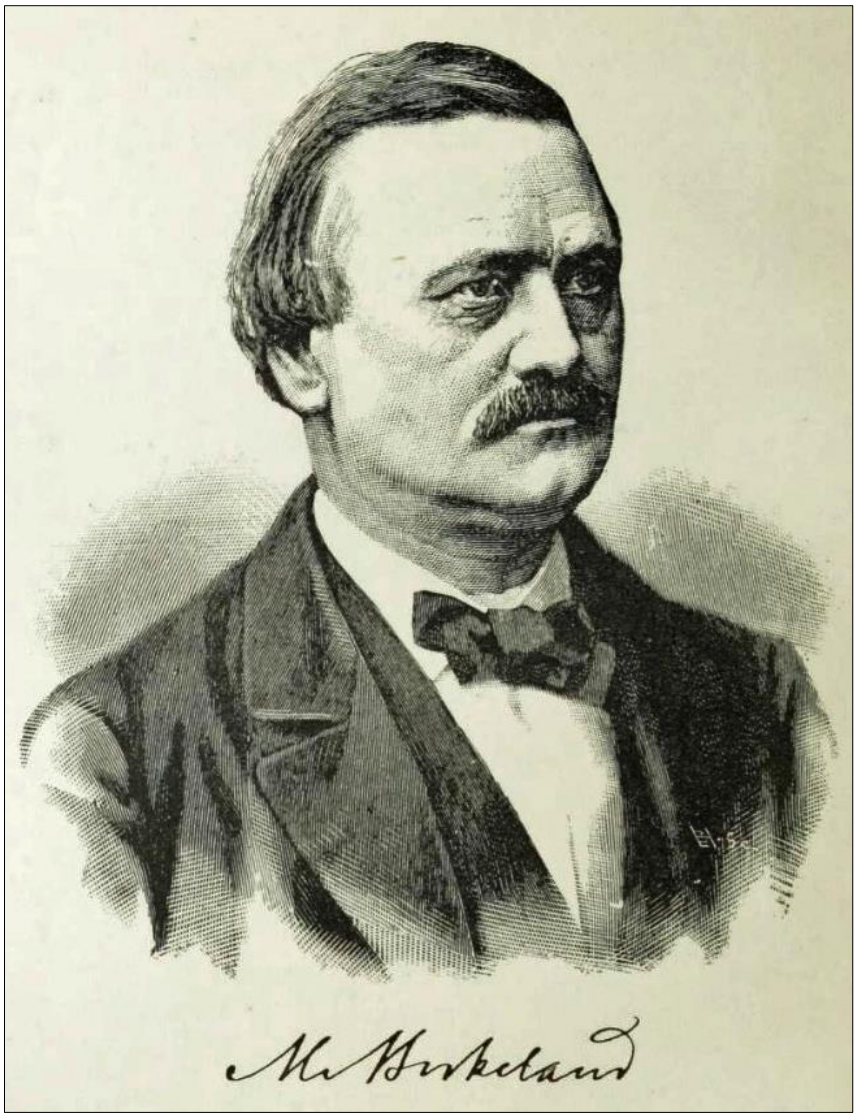

Det norske Postvæsen
i dets Oprindelse og første Begyndelse

Rigsarkivar
Mikael Birkeland
(1887)

DEL 1

[Etter fotokopi fra Poststyrets Bibliotek, Oslo.
Skannet for Norsk Posthistorisk Selskap
av Arvid Løhre – 2022]

DET NORSKE POSTVÆSEN I DETS OPRINDELSE OG FØRSTE BEGYNDELSE. [1])

Af de store Kommunikationsmidler: Post, Dampskibe, Jernbaner, Telegrafer, som nu tilsammen danne Grundlaget for en Verdenssamfærsel, hvorom ingen tidligere Tidsalder har havt nogen Forestilling, er det alene Postvæsenet, som har en Historie, der kan stille Krav til den videnskabelige Forskning. Det kan forfølges tilbage til en hel Række af Begyndelser, hvoraf ikke faa tabe sig uden varigt Resultat, medens andre kunne indordnes som Led i en langsom Udvikling, der først i vore Dage har taget en overordentlig Fart.

I store og vidtstrakte Riger har Regjeringerne, naar Folkene have naaet en vis Kultur og Administrationen en vis Udvikling, følt Behovet og Nytten af en ordnet Forbindelse mellem Administrationens Centrum og de fjerntliggende Landsdele. Det er fra dette Synspunkt, man kan tale om Postindretninger i fjerne Tider og i de forskjelligste Lande, — saaledes i det gamle Peru og Mexiko, i Japan og China, i Persien og Romerriget, i Chalifatet og Karl den Stores Monarchi. Characteristisk for dem alle — lige til den tydske Ordens Postvæsen i det nordostlige Tydskland, der siges i sin Technik at minde om det romerske — har det været, at de kun have tjent Statens Behov; forsaavidt Private have kunnet benytte dem, har det været en speciel Gunst og en Naadessag. Saadanne Postanstalter have i Almindelighed delt Glands, Forfald og Undergang med de store Riger,

[1]) Trykt i Smaaskrifter tilegnede A. F. Krieger (1887). Den oprindelige Retskrivning er beholdt.

som have skabt dem. Ikke engang det romerske Postvæsen, der havde naaet en beundringsværdig Organisation, har været istand til at begrunde en varig og frugtbar Udvikling.

I Middelalderen er det den almindelige Samfærsels Behov, der fremkalder Postforbindelser, som organiseres og ledes, ikke af Staten, men af Korporationer og Institutioner, der repræsentere Kultur- og Forretningslivet. Universiteter, geistlige Stiftelser, store Byer og Laug ere de Organer, som søge at tilfredsstille det almindelige Behov. Universitetet i Paris, der var en Læreanstalt for hele Verden, tilveiebragte først til Fordel for sine Lærlinge, siden til Alles Benyttelse ordentlige Postforbindelser saavel med Udlandet som med Indlandet, og dette Postverk blomstrede fra det trettende lige ind i det sextende Aarhundrede og blev først i 1719 definitivt ophævet. Det er ligeledes fra det trettende Aarhundrede, der begynder at tales om Budforbindelser mellem de større Byer i Tydskland, som organiseres af Magistraterne eller Kjøbmandskorporationerne. Til enhver Tid have naturligvis Forretningsmænd og Andre, som foretog regelmæssige Reiser, i stor Udstrækning været benyttede som Brevbærere, men en særegen Rolle have de paa sin Nærings Vegne omreisende Slagtere spillet. Det ansees for afgjort, at de paa mange Steder mod Erstatning eller mod Frihed for visse Kommunalbyrder have overtaget Posttjeneste inden visse Grændser og til bestemte Tider; endnu i det syttende Aarhundrede omtales Slagterposterne.

Antydninger til et Statspostvæsen vise sig ved Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid. Den kraftigere organiserede Stat føler Behovet af stadige og faste Forbindelser med de forskjellige Landsdele. Efter kortere eller længere Tids Forløb gaae disse til Embedsbrug anlagte Statsposter over til offentlige Indretninger, beregnede paa almen Benyttelse. De store Omvæltninger i det økonomiske og aandelige Liv, der characterisere denne Overgangstid, kræve dette Samfærselsmiddel og fremkalde en gjensidig Tilnærmelse mellem Folkene. I Frankrig anordner en Forordning af 1464 for Statens Regning og Behov ordentlige Rideposter med faste Stationer i regelmæssige Mellemrum paa Rigets Hovedveie. Men det er først under Ludvig XIII og Richelieu, man kan tale om et til almindelig Nytte og Brug bestemt Postvæsen; Kardinalen betragtes for Frankrigs Vedkommende som Skaber af Brevposten

i Ordets moderne Forstand. I 1622 begynder en fast ugentlig Postgang mellem de store Byer i Frankrig, og fra 1630 gaaer Posten to Gange om Ugen. I England tales der, ligesom andensteds, i Middelalderen om Brevbefordring gjennem Universiteterne, enkelte Byer og Fremmed-Korporationerne i London, og Statsposter vise sig sporadisk mod Middelalderens Slutning. Først under Henrik VIII antages Postvæsenet at have faaet et varigt Grundlag, idet han ansatte en Master of the Postes, hvem det overdroges at organisere en fast Posttjeneste. Men dette Postvæsen var kun til Statens Tjeneste; først i 1635 synes det at være aabnet til almindelig Afbenyttelse. I Tydskland er der i Slutningen af det femtende Aarhundrede paa enkelte Steder Brevbefordringer, der ere ordnede af Landsstyrelsen. I 1516 erhvervede Francesco de Tassis keiserlig Bevilling paa en Postforbindelse mellem Brüssel og Wien, der sluttede sig til den allerede bestaaende østerrigsk-tyrolske Post, som snart udstrakte sig til Mailand og Rom. Hans Broder, Leonhard von Taxis, der af Keiser Karl V i 1543 udnævnes til Generalpostmester i hans Stater, er den egentlige Skaber af det tydske Rigspostvæsen. Om end disse Postanstalter oprindelig vare anlagte i det Habsburgske Huses Interesse, maatte det dog fra det første Øieblik være til de private Eieres Fordel, at de aabnedes til almindelig Benyttelse. Det hedder ogsaa, at den nederlandsk-østerrigske Post allerede i 1519 gjordes tilgjængelig for Publikum. Rigsposten, der i 1615 blev et arveligt Len i Familien Taxis's Besiddelse og i Midten af det syttende Aarhundrede allerede skal have givet en aarlig Nettoindtægt af 100,000 Dukater, var imidlertid indskrænket til en Del af Tydskland. I de østerrigske Arvelande havde Keiseren sin egen Statspost. Kurfyrsterne af Brandenburg havde sit eget Postvæsen, som de opretholdt med Kraft og pleiede med Omhu, men endnu i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede tales der om, at private Breve alene kunde befordres med Overpostmesterens Tilladelse. Under Frederik Wilhelm, den store Kurfyrste, der tog sig virksomt af Postvæsenet som af Samfærselsmidlerne overhovedet, betragtedes det preussiske Postvæsen som et Mønster for hele Tydskland og gav en Nettoindtægt af 20,000 Thaler. Ogsaa Sachsen, Braunschweig og Hessen havde sine egne Landsposter. De middelalderske Brevbefordrings-Indretninger holdt sig længe; endnu i 1680 udfærdigedes et strengt keiserligt Forbud mod Slagterposter og lignende Indretninger.

Til Norden kom den nye Institution i den første Halvdel af det syttende Aarhundrede. Christian IV var den Første, som tog den i sin Tjeneste. Det var, som bekjendt, i 1624, at hans Forordning om Postbud i Danmark udkom. Hvad der dengang istandbragtes, var en Hovedrute fra Kjøbenhavn til Hamburg, hvortil sluttede sig fem Biruter. Særegen for dette Postvæsen var den Maade, hvorpaa Bestyrelsen ordnedes. Det var Borgermester og Raad i Kjøbenhavn, som skulde udnævne fire Kjøbmænd til at forvalte Posterne, og under denne Forvaltning henhørte den virkelige Bestyrelse af Postvæsenet. Tydeligere kunde det ikke betegnes, at det var i det Almenes og særlig i Handelens Interesse, at Posterne oprettedes, om end andre Hensyn og Interesser vare medvirkende. Statholder Jens Juel, der i Aarene 1618—29 stod i Spidsen for den norske Forvaltning, androg strax om, at Postverket skulde udstrækkes til Norge, og at Postbud der maatte forordnes. Svaret, der indeholdes i et Kongebrev af 4de Mai 1625, [1]) var ikke afvisende, men det syntes at forudsætte, at de fornødne Midler maatte tilveiebringes deroppe. Kongen forlangte Statholderens Erklæring om, »hvad Middel bedst kunde findes samme Bud at underholde, Landet til ringeste Besværing, saavel som og en Postmester i Christiania, som Kongens Breve fremdeles til andre Steder kunde forskikke, og hvad Middel bedst kunde være dennem fremdeles at fremsende.« Statholderens Erklæring, om den er bleven afgivet, kjendes ikke; sikkert er det, at intet Postvæsen mellem Danmark og Norge dengang kom istand. Paa samme Tid bragtes ogsaa i Sverige Oprettelse af et Postvæsen paa Bane. Ialfald haves et i Marts 1624 forfattet og med Axel Oxenstjernas egen Haand rettet Forslag til »Ordinantie om gästning och skjutsfärder«, som forudsætter Ansættelse af Postmestere og Indretning af Poster over hele Riget. Det er mærkeligt, at den fra Udlandet kjendte Indretning her

[1]) N. R. Reg. V. 474 f. — Tanken om et Slags Postindretning i Norge har allerede foresvævet Biskop Hans Reff af Oslo, da han i 1525 foreslog for Erkebiskop Olaf »at gjøre en Ordinants paa Heste paa den Vis som med Poster er i Italien«, for at deres Brevvexling kunde komme saa meget hurtigere frem (Dipl. Norv. VII. 645. 648 f.). En tydsk Beretning, der taler om en mellem Kjøbenhavn og Christiania i 1611 indrettet Brevpost (jfr. Tidsskr. f. Postvæsen 1877 S. 162 f.), fortjener neppe nogen Opmærksomhed.

fra det første Øieblik stilledes i Forbindelse med det eiendommelige Skydsvæsen og betragtedes som det bedste Middel til Lettelse af Skydsbyrden. Det samme blev ogsaa Tilfældet i Norge. I begge den skandinaviske Halvøs Lande staaer altsaa Postvæsenets Indrettelse i nær Forbindelse med Skydsvæsenet og dets Onder. Det norske Postvæsens Historie maa, ligesom det svenske, der, som bekjendt, sattes i Verk 1636, begynde med en Fremstilling af de med Skydsvæsenet forbundne Misbrug og Forhandlingerne om sammes Afhjælpning.

Fra gammel Tid var det Lov og Ret i Landet, at Bønderne skulde yde Kongen Skyds eller, som det senere udtryktes, gjøre Skydsfærd til Kongens Behov. Misbrugene af denne Ret vare ligesaa gamle som Brugen. Allerede i Slutningen af det trettende Aarhundrede indskjærper Lovgivningen, at fri Skyds kun kan kræves af Kongen, Biskoppen og de Sendemænd, der fare i Kongens og Landets Ærinder. Siden gaaer der Aarhundreder hen, uden at Lovgivningen beskjæftiger sig med Skydsfærden. Først i den sidste Halvdel af det sextende og Begyndelsen af det syttende Aarhundrede møder man Gang efter Gang Udtalelser af Lovgiverne om, at Bønderne ikke ere pligtige til at befordre Nogen uden Betaling, med mindre han har Kongens eller hans Befalingsmands Brev og Segl. [1]) Saadanne Forordninger hjalp ikke stort. Sagen var den, at Bønderne ikke godt kunde negte Skyds, naar En kom og viste frem Noget, der saa ud som Friskydspas; thi Bønderne kunde sjelden læse Brevet og endnu mindre kontrollere dets Gyldighed. Adelen ansaaes berettiget til fri Skyds for sig, sin Familie og sine Tjenere, hvad enten de reiste i offentlige eller i private An-

[1]) I Christian IVs Norske Lov (II. 15) fik Bestemmelsen saadan Lydelse, »Ingen skal Bønderne føre, alligevel de have Sadel og Tømme med sig: uden at de have Konningens Ombudsmands Pasbord, at de have nødtørftige Hverv paa Konningens eller Ombudsmands Vegne. Vil og nogen Adelsmand forskikke nogen hans Folk udi hans Ærinde nogensteds igjennem Landet, da skal han give dennem sin Pasbord paa en eller to visse Personer, som dog er udi hans Tieneste, hvilke efter samme Adelsmands Formue og Bestilling med Skydsfærd skulle befordres til Nødtørft, dog udi samme hans Pas navngives samme hans Tienere, som med Skydsfærd skulle befordres. Findes Nogen, som vil true sig Forindskab til, som ikke haver Pas, da maa de gribes og føres til Ombudsmanden, og straffes som vedbør.«

liggender, men de fandt sig ikke forpligtede til at erhverve Skydspas hos Kongens Ombudsmand eller Lensherren, og for sine Tjenere udstedte de selv Friskydspas. Af sin Ret gjorde de udstrakt Brug, og det lader til, at Mislighederne ved Friskydsen hovedsagelig skrive sig fra dem. I Begyndelsen af det syttende Aarhundrede blive Klagerne over Skydsfærden talrige, stærke og høilydte, og Administrationen, som i Christian IVs Tid er mere opmærksom og aarvaagen end tidligere, lader den ene Forordning efter den anden udgaae for at begrændse den. Allerede i 1602, da to Forordninger udkom, [1]) hedder det, at Besværingen med Skydsfærden nu er større end den fra gammel Tid har været, og der foreligger fra Aarhundredets første Halvdel en Række af Vidnesbyrd om, at det ikke blot var Bøndernes, men ogsaa Administrationens Mening, at Skydsfærden var en særdeles trykkende Byrde. Der er noget paafaldende i, at Byrderne skildres som stigende netop paa en Tid, da Lov og Ret øiensynlig har vundet større Magt i Landet end nogensinde før. Man fristes til at troe, at Klagemaalene ere blevne stærkere og lydeligere, fordi det nu, selv for Bønderne, nytter mere at klage end før. Vistnok var Statsstyrelsens og Administrationens Virksomhed bleven langt mere omfattende, og Antallet af dem, der reiste i offentlige Anliggender, og særlig af dem, der sendtes ud for at bringe Kongens og Lensherrens skriftlige Befalinger til de underordnede eller til Almuen, maatte som Følge deraf være steget betydeligt. Men den virkelige Grund til det følelige Tryk og de lydelige Klager maa dog efter de samtidige Udtalelser snarere have ligget i de overhaandtagende Misbrug end i Stigningen af den lovlige Brug af Friskydsen. Man kan med Sikkerhed antage, at Landets Næringsveie, Omsætningen og Samfærslen under de fredelige og rolige Tilstande i den sidste Menneskealder har været i rask Udvikling, og det er sandsynligt, at det dermed følgende Behov af Reiser inden Landet er bleven tilfredsstillet paa Almuens Bekostning gjennem Misbrug af Friskydspasse. Noget ordnet Skydsvæsen i den Forstand, som Ordet senere har faaet, fandtes dengang ikke, og Enhver, som skulde reise i private Anliggender, var henvist til gjennem Overenskomst at skaffe sig Befordring af Bønderne, som altsaa selv i mange Tilfælde kunde sætte

[1]) N. R. Reg. III. 693—96.

Prisen efter Behag. Ligesom Adelen i 1591 paastod, at Ingen efter Landsens Leilighed kunde vandre derigjennem, om ikke den samme Skydsføring, som fra Arilds Tid havde været, fremdeles holdtes ved Magt, saaledes er det rimeligt, at andre private Mænd have fundet Landet ufremkommeligt paa anden Maade end gjennem Benyttelse af Friskydspas, som de maa antages at have erhvervet hos Lensherren eller hos Adelsmænd, enten ved at paatage sig at udføre Ærinder for dem eller paa anden Maade.. Det gik snart op for Administrationen, at det for med Kraft at kunne optræde mod Misbrugen af Skydsfærden eller Friskydsen var nødvendigt at istandbringe et Skydsvæsen, der sørgede for de private Reisendes Befordring til en rimelig Pris. Den første Forordning, der anordner en Skydstaxt for Privates Befordring, er f 1610.[1]) Den er foranlediget ved Klager fra Throndhjems Borgerskab over, at Bønderne over hele Lenet vare »ganske ulidelige« i sine Fordringer paa Betaling for Skydsheste og Flytningsbaade, saaledes at Borgerne, naar de vare nødte til at reise, »endeligen trængtes til at udgive, hvad Bønderne begjærede, saafremt de ellers paa saadan deres nødvendige Reise vilde være befordrede.« Forordningen forudsætter Forpligtelsen til at skydse Folk i privat Ærinde som given og hvilende paa Bønderne og bestemmer kun, at ingen Bonde i Throndhjems Len skulde have Lov til at tage mere end 4 Skilling Milen for Landskyds; for Flytningsbaade skulde den veifarende Mand fremdeles betale efter Overenskomst med Bonden. En for hele Riget gjældende Skydstaxt fik man først i 1622 under Christian IVs Ophold ved Herredagen i Bergen.[2]) Det var en Befaling til alle Lensherrer i Norge, at de, saavidt Landsens Leilighed tillod, skulde gjøre saadan Anordning, at Heste og Baade kunde være at erholde tilleie for Reisende, som ikke vare berettigede til fri Befordring, mod en Betaling af 8 Skilling Milen for hver Hest og ligesaa meget for hver Rorskarl.

Hvor besynderligt det end kan synes, kan det dog neppe være Tvivl underkastet, at det nuværende Skydsvæsen, hvis Character væsentlig er betegnet derved, at Bønderne ansees forpligtede til for en af offentlig Autoritet fastsat Betaling at befordre dem, der reise i private Anliggender, først er fremkommet

[1]) N. R. Reg. IV. 378 f.
[2]) N. R. Reg. V. 275.

i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede og som et Middel til at indskrænke og lette den af Misbruget af den gamle Skydsfærd eller Friskyds flydende Byrde. Men det tog lang Tid, inden den nye tvungne Betalingsskyds kunde komme til at virke efter sit Øiemed. Den private Reisende vedblev naturligvis at forsyne sig med Friskydspas, saalænge de vare at faae og faldt billigere end at lade sig skydse efter Taxten. [1]) Det varede desuden længe, inden den nye Ordning med Skydsskaffere og Gjæstgivere traadte i Virksomhed paa de forskjellige Kanter af Landet. Man skulde troe, at den gamle Skydsfærd havde af sig selv skabt et helt Apparat med Skifter, hvor den Reisende stadig forsynedes med ny Hest, med Skydsskaffere, som sørgede for, at Skydsen gik for sig efter rigtig Omgang mellem de Skydspligtige, og med Gjæstgivere, som herbergerede de Reisende. Hvorledes end Sammenhængen hermed kan have været, synes dog paa mange eller maaske de fleste Steder Alt at have maattet ordnes fra Nyt. Man seer imidlertid, hvorledes Bestræbelserne for at udvikle det almindelige Skydsvæsen gaae Haand i Haand med Foranstaltninger til at hindre og indskrænke Misbrugen af den gamle Friskyds. Mærkelige ere de Lovbud, som udkom i Aarene 1632 og 1633. Efter et Pestaar i 1629 fulgte flere svære Dyrtids- og Hungersaar. Under saadanne Forhold stige den norske Almues Fordringer til Statsstyrelsen ganske overordentlig. Administrationen var mere lydhør end tidligere for Almuens Klagemaal, og der blev virkelig i enkelte Retninger udviklet en vis reformatorisk Travelhed. Blandt de mange nye Lovforskrifter og administrative Forføininger, som Regjeringen traf, var et Par af Betydning til Skydsbyrdens Lettelse. I en Anordning af 29de Juli 1632, der er fremkaldt ved de paa den kort før afholdte Herredag i Bergen fremkomne Supplikationer, blev der i Art. 13[2]) givet de

[1]) Dr. Otto Sperling, en fremmed Videnskabsmand, som paa den Tid reiste i Norge, fik den ene Gang efter den anden af Statholderen og af Kansleren Fripas paa længere og kortere Reiser i privat Øiemed, se hans af S. Birket Smith oversatte og udgivne Selvbiografi (Kbh. 1885) S. 10, 11, 19. — Endog Regjeringen kunde udstede Friskydspas til Reiser i private Øiemed. Saaledes fik Gabriel Marselis, Kongens Faktor i Amsterdam, i 1641 et Pas, der sikrede ham og hans Fuldmægtige fri Befordring med tre Skydsheste eller Flytningsbaade, hver Gang de reiste enten sønden- eller nordenfjelds til hans norske Bergverker (N. R. Reg. VIII. 60). Men dette Tilfælde er maaske enestaaende.

[2]) Paus, Forordn. S. 742.

første famlende Forskrifter om, hvem de Friskydsberettigede kunde tage med sig, og hvormange Heste de kunde kræve; man finder Antydninger til et formeligt Regulativ for Embedsmændenes Friskyds, men Adelens Friskyds berøres kun med let Haand, og det er egentlig kun Antallet af Adelstjenernes Heste, man vover at røre ved. [1]) For første Gang fik man her ogsaa Bestemmelser om, hvor længe Bonden skulde vente paa den Reisende. Hvad det almindelige Skydsvæsen angik, indeholdt Art. 14 Forskrifter, som vidne om, hvorledes Alt fremdeles var i sin første Begyndelse; Kongens Befalingsmænd skal, hver i sit Len, forordne visse Skifter og Skydsskikkere, [2]) som for Betaling skal forsyne enhver med nødtørftig Fordringsskab og Kost. Derhos bestemmes, at Statholderen og Kansleren skal hvert femte Aar sammen med to Adelsmænd og to Lagmænd fastsætte, hvad den Reisende skal give for hver Mils Skyds og for hvert Maaltid Mad.

Det er ikke vanskeligt at samle sammen Træk, som give en Forestilling om, hvor trykkende Skydsfærden eller Friskydsen maatte være, og hvilke Misbrug den medførte. Skyds var dengang i Almindelighed Rideskyds; Bonden leverede ikke Andet end Hesten, og den Reisende maatte selv medbringe Sadel eller Kjøretøi. [3]) Naar den Fremmede havde sat sig op paa Hesten, maatte Bonden eller hans Dreng løbe bag efter ham. Skydsbyrden er ikke tilstrækkelig betegnet derved, at det er Skydsbondens Pligt at befordre den Reisende fra Skifte til Skifte. Han kunde ofte have lang Vei for at komme tilstede ved det Skifte, hvor han skulde modtage den Reisende. Et Exempel, der viser Adelens Friskyds i dens hele Byrde og Forargelighed, frembyder den Sag, som Anders Blome til Kambo i 1619 anlagde mod Bønderne paa Jeløen i Rygge Sogn. [4]) Denne Adelsmand pleiede, naar han vilde gjøre en Tur til sin Hustrues

[1]) Jfr. N. R. Reg. V. 274 f. og Jens Bjelkes Bemærkninger i Chr. IVs N. Lov ved Fr. Brandt S. 37.

[2]) Skydsskikkere og Skydsrettere (N. R. Reg. III. 695) ere Navne, som endnu i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede bruges ved Siden af Skydsskaffere.

[3]) Det er vel først i Forordn. 24. Decbr. 1648 § 18 (N. R. Reg. IX. 215), at der tales om Forpligtelser for Gjæstgivere til at holde de Reisende med Sadler, Kløv, Slæber og Slæder, om det begjæres.

[4]) Dom i N. RA. (Stath. Arch.).

Slægt paa Thom, at lade tilsige Skyds for at spare sine egne Heste. Almuen paa Jeløen eller Skydsskikkeren negtede ham Skyds, idet de paastod, at Adelens Friskyds kun gjaldt, naar Adelsmændene eller deres Tjenere vare langreisendes gjennem Landet og ikke kunde bruge sine egne eller sine Bønders Heste, ikke derimod naar de »forreiste en Mil Veis eller to fra deres Gaarde paa deres egne Hverv eller Bestillinger«. Bønderne tabte naturligvis Sagen, ligesom de i 1609 havde tabt en lignende Sag med Olaf Galde, der krævede Skyds, naar han fra Moss skulde reise hjem til Thom, men de havde vistnok god Grund til at harmes over, at de skulde reise den ikke korte Vei til Kambo for at skydse Adelsmanden paa en Ridetur, og deres Harme var saa meget mere berettiget, som de dengang omtrent 27 Gaarde paa Jeløen havde en »ulidelig Tribulats« med den store Skyds, som faldt ved Færgestedet Throndvigen, idet de maatte befordre talrige Reisende tvertover Fjorden til Horten. [1]) Kunde Turen hjemmefra til Skydsstationen eller Skydsrekvirentens Bolig ofte være et betydeligt Tillæg til selve Skydsbyrden, saa var dette i endnu høiere Grad Tilfældet med Ventepligten. Hvorledes det hermed kunde gaae til, kan man skjønne af hvad Lovgivningen foreskrev til Beskyttelse for Skydsbønderne. Den allerede nævnte Forordning af 1632 bestemte, at Bonden ikke skulde være pligtig at vente mere end 3 Timer, hvis det var om Høsten, men til andre Tider skulde Bonden blive liggende ved Stationen »den Nat og halve Dag«, om den Reisende ikke før kunde komme afsted. At der var Folk, som laa og drak paa Skydsskifterne og lod Skydsbonden vente, seer man af det samme Lovsted, som udtrykkelig siger, at efter den Reisendes Drikken skal Bondens Tyende ikke være pligtig at tøve. Disse Forskrifter modificeredes i nogen Grad ved den paafølgende Forordning af 15de Marts 1633 [2]), forsaavidt angik store Skydsfærder, hvor mange Heste eller Rorsfolk skulde samles sammen, eller naar der skulde sættes over store Fjorde, eller naar Veirforhindringer indtraadte o. s. v., men i det Væsentlige bleve de bestaaende. At mange Reisende for ilde med Bonden eller hans Dreng, siger sig selv. Af de virkelig Skydsberettigede kunde Adelsmændene nok være slemme, men Fogderne vare vist ofte endnu værre Bondeplagere. De drev hyppig Handel og lod da

[1]) Jfr. Meddelelser fra N. RA. I, 129.

[2]) Paus, Forordn. S. 762.

Bønderne under Navn af Skyds transportere Varer for dem fra og til Byen. Der tales endog om Sagtømmer og Møllestene, som sendtes afsted i Skyds.[1] Værst vare sandsynligvis de, som slet ingen Ret havde til fri Skyds, men for frem med Trudsler og Vold. I 1578 klagede Bønderne søndenfjelds over, at naar Nogen besøgte dem og havde Sadel og Bidsel, maatte de skaffe dem Skydsfærd, og tit og ofte kom en Hob unyttige Kompaner, som ingen Besked (Pas) havde, hvilke »oversnorkede« Bonden, naar han ikke var saa hurtig til deres Tjeneste, som de krævede, og endog undertiden bød ham Hug og Slag[2]. I 1602 klagedes, ligeledes — saavidt man kan skjønne — søndenfjelds, over Løsgjængere, tjenesteløse Folk og skalkagtige Kompaner, som løb om blandt Bønderne paa Landet og hos Skydsretteren løi sig Skydsfærd til og undertiden med Hug og Trudsel tvang Bønderne til at skydse dem.[3] I Almindelighed var det dog ganske andre Folk, man havde for Øie, naar man klagede over den ulovlige Skydsfærd. Naar nogen af Adelen, hedder det i 1602, forskikkede sine Folk og Tjenere igjennem Landet, saa tog disse Betjente og Fuldmægtige med sig i Følge baade Borgerfolk og Andre, saa at den, som selv kunde hjælpe sig med 1—4 Heste, besværede Bønderne med 10—16 Skydsheste eller endog mere. Til disse Klagemaal fra 1602, der i det Hele synes noget overdrevne, høre ogsaa Besværinger over, at naar Borgerne i Kjøbstæderne reiste gjennem Landet med deres Handel og Kjøbmandskab, maatte Bønderne flytte og føre deres Gods, og at der endog blandt Bønderne selv var Folk, som i Kongens Navn tog Skydsfærd, som om de reiste i hans Ærinde.[4] De jævnlig tilbagevendende Misbrug, der fremkaldte de stærke Klager, maa dog antages at have været Lensherrernes Udstedelse af Friskydspasse til Uberettigede, Adelstjeneres, Fogders og andre offentlige Betjentes uvittige eller egennyttige Brug af sine Passe eller Rettigheder samt Uberettigedes Tilsnigelse af Friskyds ved Forevisning af tidligere brugte Passe, paaskrevne Supplikationer eller andre Dokumenter. Vil man dømme billig om dem, som udøvede, og dem, som taalte Trykket, maa man ikke glemme, at Tid dengang slet ikke var Penge for Bonden undtagen i Aanne-

[1]) Forord. 24. Decbr. 1648 § 15 (N. R. Reg. IX. 214 f.). Jfr. N. R. Reg. III. 129 f.

[2]) Paus, Forordn. S. 374.

[3]) N. R. Reg. III. 695.

[4]) l. c. S. 693 f.

tiderne, og at Bonden selv havde Lyst til at se de fornemme Reisendes Stads og store Optog og høre Nyheder af deres Følge og af de almindelige Reisende. Men selv med alt muligt Hensyn til disse Tiders eiendommelige Vilkaar er det uimodsigeligt, at Trykket af Skydsfærden paa de store Færselslinjer var svært og paa sine Steder utaaleligt. Saaledes f. Ex. for Akerssogningerne, som i 1634 oplyste, at hvad der for dem gjorde Skydsfærden saa tung, var dels, at mange Gaarde uden Hjemmel holdtes fri for Skyds, dels at den svare Transport med Toldpengene og Skatten, som fra alle Len dengang sendtes til Akershus, gik over deres Sogn. Det erkjendtes ogsaa, at deres Skydsfærd var uudholdelig, og man søgte ved Kongebud [1]) at lede Strømmen af de Reisende saaledes, at Skydsfærden lige ved Christiania formindskedes. Baahus Lens trykkende Skydsbyrde var en uundgaaelig Følge af den store Trafik mellem Danmark og Norge og medførte tilsidst en Ophævelse af Adelens Friskyds for denne Landsdels Vedkommende. Aldeles extraordinære vare Forholdene paa de enkelte Gaarde, som laa ved de store Fjeldovergange, hvor allerede fra gammel Tid Staten hyppig havde maattet træde til med specielle Begunstigelser for at opretholde Skydsvæsenet.

En ny Æra i Skydsfærdens Historie begynder med Hannibal Sehesteds Statholderskab. Det var allerede i Januar 1642 en afgjort Sag, at denne knapt 32aarige Mand, der længe havde været udseet til Kongens Svigersøn, skulde blive Christoffer Urnes Efterfølger som Lensherre paa Akershus og Statholder i Norge. Efter at have faaet den officielle Udnævnelse, gjorde han i den sidste Halvdel af Juni en Reise op til Norge, hvor han dog ikke kan have opholdt sig længere end et Fjerdingaars Tid i det Høieste. I Begyndelsen af October var han igjen i Kjøbenhavn, og blandt de Kongebreve, han her udvirkede, er en Befaling af 13de October til ham og Kansler Jens Bjelke, at de skulde overveie og betænke, hvorledes Skydsfærden i Norge, hvormed stor Misbrug foregaaer, og som er Almuen til stor Tyngsel, kan lettes eller ganske afskaffes, saa at der kunde paa Veiene forordnes visse Gjæstgivere og Bønderne istedetfor deres Ægter give Ægtpenge, i hvilken Anledning der forlanges Overslag over, hvor meget enhver skulde udrede for denne Forskaansel. I

[1]) N. R. Reg. VII. 251, jfr. VI. 674. Ansøgn. i N. RA. (Stath. Arch.).

samme Kongebrev[1]) er der ogsaa Tale om, hvorledes Veiene saavidt muligt kunde forbedres, og Postbud anordnes mellem Christiania og Kjøbenhavn. Det var omfattende Reformer, som paa denne Maade bragtes paa Bane. Det er ikke antageligt, at Tanken herom oprindelig kommer fra Norge, hvor Meningerne, som man snart vil see, ikke gik i denne Retning. Den er neppe engang støttet til nogen Erfaring om Forholdene i Norge i det Hele; Sehested kan ikke forudsættes at have været kjendt andensteds end i Baahus Len, hvor han i et Par Aar havde været Lensherre. Det ligger nærmest at antage, at Sehested var paavirket ved Exemplet fra Sverige, hvor Friskydsens Indskrænkning, Skydsvæsenets Ordning og Postvæsenets Indførelse havde været behandlede under Et, og ved danske Ideer, som i Ægters og Hoveriarbeiders Afløsning med Penge øinede et Middel baade til Bondens Ophjælpning og til ny Indtægt for Kronen.[2]) Statholderen vedblev for det Første at opholde sig i Danmark, hvor hans Bryllup den 6te November feiredes med stor Pomp, og kom først i Februar 1643 op til Norge. Her bleve hans Planer drøftede paa et Stændermøde, som den 24de April samledes paa Akershus. Meningen var, at Stænderne skulde bevilge en Landehjælp til Norges Forsvar i disse farlige Tider; men ved Siden heraf bleve de ogsaa opfordrede til at give sin Erklæring om, hvorledes »den store og ulidelige« Skydsfærd, der netop i den sidste Tid havde faaet en overordentlig Forøgelse ved de mange Officierer, som Almuen maatte befordre frem og tilbage ved Mønstringer og Exercitser, kunde afskaffes eller ialfald formindskes. Sehesteds Planer, forsaavidt som de gik ud paa Friskydsens Afløsning, synes ikke at have vundet synderlig Tilslutning. De tilstedeværende Adelsmænd, hvis Erklæring er bevaret, fraraadede Skydsfærdens Afskaffelse og, forsaavidt det alligevel skulde komme dertil, forbeholdt de Adelen Erstatning i Form af »anden jævngod Frihed«, eftersom Friskydsen var »næsten den største Frihed«, de nu havde. Derimod mente de, at Byrden paa forskjellige Maader kunde lettes for Bonden. Ingen burde kunne holde nogen Gaard eller Bønder fri for Skyds,

[1]) N. R. Reg. VIII. 227.

[2]) Hvorledes Christian IV interesserede sig for denne Tanke, kan sees i Bricka og Fridericias Udg. af hans egenhænd. Breve 1641—44 S. 418 f. Om hans Planer og Forsøg paa at lade Hoveriet afløse ved Arbeidspenge se Skand. Litt. Selsk.s Skrifter 1813 S. 13—14 og D. Mag. 3 R. IV. 139 ff. 241 ff. V. 9—17.

hvorved den faldt saa meget hyppigere og tungere paa de øvrige. Heller ikke maatte Friskydspas udstedes »uden ved dennem og til dennem, som dertil vare berettigede«. Skyds skulde hverken kunne kræves eller ydes paa Helligdage uden Betaling, heller ikke længere end fra et Skydsskifte til et andet uden Betaling; Bønderne maatte ikke besværes med »noget tungt Tøndegods« at føre for Adelsmænd, Fogder eller andre uden billig Godtgjørelse; Ingen maatte tage flere Skydsheste eller Rorsfolk end fornødent og stemmende med hans Stand; den gjældende Regel, at de skydsende Bønder ikke vare pligtige til at vente længere paa den Reisende end en halv Dag i det Længste, burde strengt opretholdes. De, som havde faaet Svar paa sine Supplikatser eller Befaling om at forhjælpes til Rette, maatte ikke bruge de Kongebreve, de medbragte, som Reisepas, hvilket ofte skede; alle, som truede sig til Skyds, slog Skydsbønderne, tog Slæder eller andet Sligt fra dem, brugte sine Passe længere end lovligt, afhændede dem til Andre eller tog Flere med sig end Passet tillod, burde strengt straffes. Til de Misligheder, som omtales, hører ogsaa, at Tjenere og Andre, som reiste Landet igjennem, undlod at betale sin Fortæring. Det vigtigste af Adelens Forslag var uden Tvivl, at Skydsskaffere skulde ansættes ved alfare Veie, i fornødent Fald med en Løn af 3 eller 4 Daler aarlig af Bønderne. Men Vanskelighederne ved paa denne Maade at hindre Misbrug af Friskydsen fremgaae tydelig af selve Erklæringen. Det siges nemlig, at til Skydsskaffere skulde tages Folk, som kunde læse Passene og gjøre Forskjel paa de gyldige og ugyldige, eller som boede nær ved Folk, som kunde læse, saasom Præsten, Fogden, Skriveren, Bondelensmanden (om han kunde læse) eller Degnen i Sognet; var ikke nogen saadan at opdrive i Nærheden, giver Erklæringen Anvisning paa, at Bønderne kunde holde en duelig Mand dertil. De læsekyndige Mænd, der vare Skydsskaffere eller bistod disse, skulde holde Bog over dem, der krævede og fik Friskyds, og Lensherren skulde da hvert Aar konferere denne Fortegnelse med sin Liste over udstedte Friskydspas. Selv om Friskydsen ganske afskaffedes, kunde dog efter de tilstedeværende Adelsmænds Formening vanskelig nogen Skat i den Anledning paalægges Bonden, som allerede før havde mange Slags Skatter at udrede, forinden man saa, hvad Lettelse der opnaaedes. Erklæringen er i sin Helhed af ikke ringe Interesse. Der tales bl. A. om Afskaffelse af »Tobaks-Drikken,

nu altfor gemen, der skader Bønderne vel saa meget om Aaret som en Skat«, om »anden Drikkens og Fylderies Abrogation«, især paa Helligdage, om de med den i 1629 anordnede Medhjælper-Institution forbundne Misbrug, idet Medhjælperne hemmelig lod Bønderne med dem afsone sine Forseelser og derved skadede Kongens Sigt- og Sagefaldsrettighed o. s. v.[1]) Foruden denne Betænkning af Adelen kjender man af Forhandlingerne om Skydsvæsenet kun en skriftlig Erklæring af Lensherren paa Bergenhus Henrik Tott, der var forhindret i at møde personlig.[2]) Han forklarer, hvorledes Forholdene i Bergens Stift vare ganske forskjellige fra de østlandske Tilstande, og hvor meget lettere Skydsbyrden der traf Bønderne end i Akershus og Baahus Lene; han paaviser derhos, hvorledes Friskydsen vanskelig kunde undværes: de offentlige Functionærers Reiser til visse Tider af Aaret vare uundgaaelige; selv kunde de ikke sørge for sin Fremkomst; en Gjæstgiver, om han beskikkedes, kunde ikke holde saa mange Folk, at han paa en Tid kunde skaffe 10—30 Rorskarle, som til sine Tider kunde behøves, men siden i Ugevis Intet vilde have at gjøre; det blev de samme Bønder, som maatte skaffe Befordringen, enten man indrettede sig saa eller saa; vistnok var det godt for de skydsende Bønder at faae Penge for hvad de nu maatte gjøre uden Betaling, men for dem, der boede afsides og sjelden havde nogen Skydsbyrde — og det var de fleste —, vilde det falde tungt at udrede noget Vederlag for Friskydsens Afskaffelse. Skulde der betales Noget af Betydning, frygtede han for, at »den Forskaansel vilde falde Bønderne fast besværligere end Fordringskabet i sig selv.«

Efter Stændermødet udarbeidedes Udkast til en Forordning om Skydsvæsenet, bygget paa de ved Mødet fremkomne Udtalelser[3]), og dette Udkast blev formodentlig i Mai sammen med Statholderens Indberetninger og Erklæringer vedkommende Stændermødet nedsendt til Danmark. Udfaldet svarede ikke til hvad man kunde vente. Kongen udtalte i Brev til Hannibal Sehested af 1ste Juni, at han havde gjennemseet hans Betænkende og Forslag, hvorledes Skydsfærden til Lands og Vands, den gemene

[1]) Jfr. Dr. Y. Nielsen, Jens Bjelke S. 349 f. Orig. i N. RA. (Stath. Arch.).

[2]) N. RA. (Stath. Arch.).

[3]) Dette Udkast er bevaret i et renskrevet Exemplar i N. RA. med samtidig Paaskrift om, at det er »efter Afsked med Stænderne til Mødet in Aprili 43 straxen forfattet, mens formedelst paakommende Krig ikke før in Julio 45 publiceret«.

Mand til Bedste, kunde forlindres, og erklærede sig naadigst tilfreds med, at han »samme Betænkende og Forslag med Forderligste lader iværksætte«. Samtidig udfærdigedes et kongeligt Brev til alle Lensherrer i Norge, som gik ud paa, at de hver i sit Len med det Forderligste skulde jævne og forbedre de vigtigste Alfarveie »med Udskjærelse af Sten, Sand, Grus, Bark eller Brolæggelse« og siden dele Veiene mellem Gaardene, »saa at hver Bonde eller Gaardsidder kan vide, hvormeget han deraf siden skal vedligeholde.« Dette er en Gjengivelse i forkortet Form af den § i det efter Stændermødet udarbeidede Udkast, som omhandlede Veivæsenet. Saalænge man ikke kjender Indholdet af Sehesteds Betænkning og Forslag, er det vanskeligt at forklare Meningen med disse Resolutioner [1], men det sandsynligste er, at Statholderens Indstilling er gaaet i en anden Retning end Stændernes Udtalelser og det derpaa byggede Udkast, og at han har fastholdt sin ogsaa af Kongen tiltraadte Mening, at Friskydsen burde ophæves og en Skat i denne Anledning paalægges Bønderne. Sikkert er det, at ingen Forordning om Skydsvæsenet dengang blev udfærdiget enten af Kongen eller Statholderen. At den sidste ikke for det Første kom til at benytte den Bemyndigelse, han havde faaet af Kongen til at ordne dette Anliggende efter sin egen Opfattelse, er forklarligt, naar man seer hen til, at henimod Aarets Udgang den Krig udbrød, der i over halvandet Aar optog Statholderens Interesse og medtog Landets Kræfter. Endnu forinden Krigens Ophør, som først indtraadte i August 1645, synes der dog at være gjort et vigtigt Skridt til Reform af Skydsvæsenet. En Forordning maa nemlig antages at være udfærdiget i Juli 1645 enten af Statholderen eller af denne i Forening med Kansleren, i Henhold til den i Kongebrevet af 1ste Juni 1643 givne Bemyndigelse. [2] Indholdet af denne »Ordinants« kjendes ikke; dog synes den at have indeholdt Bestemmelse om, at Bonden ikke skulde være pligtig at skydse Nogen, være sig Adel eller Uadel, uden Statholderens (Lensherrens) Pas, med mindre det var Kansleren, Bispen, Lagmanden eller Fogden i deres Embedsgjerning. [3]

[1] N. R. Reg. VIII. 282 f. Jfr. Chr. IV.s egenh. Breve 1641—44, S. 347.

[2] Se næstforeg. Note, jfr. Samll. III. 448, 463 og Præmisserne til Forordn. 24 Decbr. 1648.

[3] Samll. V. 486.

Allerede i April 1645, medens Sehested var nede i Danmark, havde Kongen anordnet et Møde af de norske Stænder til Forhandling om en Forøgelse af Kronens Indtægter ikke alene saalænge Krigen varede, men ogsaa i den efterfølgende Fredstid.[1]) Mødet kom ikke istand førend i October 1645. Spørgsmaalet om Skydsfærdens Forlindring blev ved denne Leilighed paany optaget. Kansler Jens Bjelke udtalte sig i en Erklæring, som afgaves før Mødet, om Ønskeligheden af Bestemmelser angaaende Officerernes, deres Hustruers og Børns Ret til fri Skyds; han fandt det ogsaa tjenligt, at et Paabud udfærdigedes om, at »en Træhest eller andet sligt terriculum skulde sættes op paa hvert Skydsskifte til Skræk og Advarsel for dem, som uden Beføielse krævede Skydsfærd.«[2]) Stændermødets Udtalelse gik ud paa, at Friskydsen efter de flestes Mening »ikke uden største Uleilighed ganske kunde afskaffes«; heller ikke troede de, at Riget derved nogen anselig Indkomst kunde formeres. Derimod fandt de, at de med Skydsfærden forbundne Misbrug mestendels kunde forekommes »ved den sidste derom udgangne Forordning, naar den ellers fuldkommen kommer i Verk,» — hvorved vel maa forstaaes den nylig nævnte Ordinants af Juli s. A., — og foreslog i Forbindelse dermed, at Officerer ikke skulde have Friskyds, uden de »paa hver Reise særdeles« havde Lensherrens Pas og Bestemmelse, hvormange Folk de maatte have med og hvormange Heste de kunde kræve. Endvidere udtalte Stænderne sig for, at visse ordinarie Postbud mellem de principaleste Steder blev forordnet, hvorved hver Mand kunde faae sine Breve vist frem.«[3]) Kongens Resolution i Anledning af Stændernes Andragender og Forslag afgaves under 17de April 1646 og gik for dette Punkts Vedkommende ud paa, at Sagen skulde henstaae til videre Deliberation ved Kongens Opkomst til Herredagen. Paa samme Tid blev imidlertid Spørgsmaalet om et norsk Postverk udløst af Forbindelsen med de Reformplaner, som gjaldt Lettelse i Skydsbyrden og en dermed forbunden Forøgelse af de kongelige Intrader. Ved kongl. Befaling af 4de April blev det nemlig paalagt Korfits Ulfeldt og Hannibal Sehested at indlede Forhandlinger om Istandbringelse af et norsk Postvæsen. Denne Tanke gik fra nu af rask sin

[1]) N. R. Reg. VIII. 355 f.
[2]) Samll. III. 448, jfr. 438.
[3]) Samll. III. 463.

Virkeliggjørelse imøde, medens Sehesteds Projecter om Skydsvæsenet endnu havde forskjellige Omvexlinger at gjennemgaae.

Et afgjørende Skridt blev virkelig taget paa Herredagen i Juli 1646, — et Tidspunkt af ikke ringe Interesse i Norges Historie, da vigtige Beslutninger fattedes, tildels for atter efter kort Tids Forløb at tilbagekaldes eller omgjøres.[1]) Hannibal Sehested stod dengang paa sin Magts Høidepunkt. For ham var bestandig Skydsfærden Bondens tungeste Byrde, — en Opfattelse, der, som vi tidligere har havt Anledning til at antyde, neppe havde fuld Gyldighed udenfor Baahus og Akershus Len, og selv i det sidstnævnte Len nærmest gjaldt Bygderne omkring de store Landeveie, — og med dens Afskaffelse, som han ansaa for den største Velgjerning, der kunde ydes den norske Bonde, troede han, at en ny Skat, som Riget høilig tiltrængte, kunde forbindes. Denne Anskuelse havde mødt Modstand paa de norske Stændermøder i 1643 og 1645, hvor de fleste havde udtalt sig derhen, at Friskydsen efter Forholdenes og Landets Beskaffenhed ikke kunde undværes, og at dens Ophævelse heller ikke, om den var mulig, vilde bringe Rigets Finantser de Fordele, man tænkte sig, men at man derimod burde indskrænke sig til at afskaffe eller ialfald begrændse de dermed forbundne Misbrug. Sehesteds Mening seirede fuldstændig paa Herredagen i 1646, sandsynligvis fordi den støttedes af Kongen.

Spørgsmaalet var ikke nogen simpel og almindelig Lovgivningssag. Skydsfærdens Afskaffelse var et dybt Indgreb i den norske Adels ikke meget store Privilegier, og den kunde derfor ikke vel tænkes iverksat uden dennes Samtykke, som beroede paa, hvad der bødes den til Vederlag. Kongen befalede den 11te Juli 1646 Statholderen og Kansleren i Forbindelse med tre Medlemmer af det danske Rigsraad, nemlig Rigsadmiralen Ove Gedde, Rigskansleren Christoffer Urne, der havde været Statholder i Norge, samt Iver Wind, at tage under Overveielse og med det Forderligste afgive Erklæring om visse Punkter, deriblandt Skydsfærdens Afskaffelse »og hvorledes saadant bedst og bekvemmeligst kan sættes udi Verk, saa at Almuen for saadan stor og ulidelig Besværing engang kunde vorde for-

[1]) Paa denne Herredag bleve Bestemmelser trufne angaaende den norske Hærs Størrelse, delvis Anvendelse af de norske Indtægter inden Landet til Dækkelse af den under Krigen paadragne norske Gjæld, Religionsfrihed for Fremmede i visse norske Byer o. s. v.

skaanet udimod en visse Penge aarlig.« [1]) En Uge efter var Sagen afgjort, uden Tvivl i Overensstemmelse med disse Mænds Erklæring. Et Kongebud af 17de Juli afskaffede virkelig Skydsfærden. [2]). Samtidig dermed foregik den nye Ordning af Adelens Privilegier, der var en Betingelse for, at Forandringen kunde sættes i Verk. Den norske Adel havde ikke blot givet slip paa Skydsfærden og Accisefriheden, men ogsaa vedtaget for sit Vedkommende alle de Udredsler, som deres Standsbrødre i Danmark i Fremtiden maatte vedtage, [3]) og paa disse Vilkaar havde de opnaaet nye Privilegier, som udfærdigedes den 18de Juli, [4]) og som skjænkede dem den eftertragtede »Hals og Haand med Sagefald og anden Herlighed«, som den danske Adel udøvede over sine Tjenere og sit Gods. Det var paa denne Maade, ved et saadant Kompromis, at Adelens Modstand fjernedes og det Maal naaedes, som man satte saa stor Forhaabning til. Skydsfærden blev vistnok ikke »ganske« afskaffet, som Kongebrevet af 17de Juli 1646 udtrykte sig; Rigets Statholder og Kansler skulde fremdeles have Friskyds, ligeledes Lensherren i sit Len og alle hans og Kongens Tjenere og Betjente, naar de reiste i Kongens Ærinde. Skjønt disse Ord vistnok holdt Døren for Misbrug aaben, var dog Reformen af stort Omfang og ubestridelig Betydning. Ikke blot Adelens Friskyds og de med den forbundne mangfoldige Misbrug forsvandt, ogsaa Lagmændenes, Biskoppernes, Stiftsskrivernes erklæredes ophævet mod Erstatning til disse Embedsmænd, som herefter selv skulde sørge for sin Befordring. Lagmændene skulde have 200, Biskopperne 300, Stiftsskriverne 300 Rdl. hver aarlig som Vederlag for den tabte Friskyds. Officerernes Friskyds var sandsynligvis ophævet allerede ved den i Juli 1645 udstedte Ordinants. Den Skat, som samtidig paalagdes Bønderne, og som fra først af havde været et Hovedøiemed med Reformen, fastsattes ved Kongebrevet af 17de Juli saaledes, at der af hver fuld Gaard skulde svares 1 Rdl. aarlig og af halve og Ødegaarde i Forhold dertil. For denne Skat vare Adelens Bønder fritagne, hvilket vilde sige, at Adelen selv oppebar Skatten, paa samme Tid som dens Bønder ogsaa vare fritagne for Skyds in natura til de friskydsberettigede Tjenestemænd, eftersom Kronens Bønder ikke læn-

[1]) N. R. Reg. VIII. 417 f.
[2]) l. c. S. 432.
[3]) Budstikken f. 1823, Sp. 785 f.
[4]) Aschehoug, Statsforfatn. indtil 1814, S. 407.

gere skydsede for Adelen; det blev for Fremtiden Kronens og de uadelige Jorddrotters Leilændinger samt Odelsbønderne, som kom til at bære den tilbageværende Skydsbyrde. Endelig indeholdt Kongebrevet ogsaa en Skydstaxt, hvorefter 8 Skilling Milen skulde være Betaling for hver Rorskarl til Vands og 16 Skilling for hver Hest til Lands.

Hannibal Sehesteds Seier blev ikke af lang Varighed. Hans Anskuelser maa antages at have havt sin Grund i en almindelig Tanke om Afløsning af Hoveri og Arbeidsydelser, saaledes at Pengeafgifter skulde træde i deres Sted, men denne Tanke kom et Aarhundrede for tidligt; Almuen selv foretrak og maatte foretrække Naturalydelserne. I den ikke ganske naturlige Anvendelse, som denne Tanke havde faaet paa Skydspligten, mødte derhos den eiendommelige Vanskelighed, at Skydsen hvilede med et overordentligt Tryk paa visse Strækninger og Districter, medens den andensteds føltes ganske let. En Afløsning, som fordelte Byrden ligelig over det hele Land og altsaa kunde medføre et nyt og føleligt Tryk paa Egne, som slet ikke havde klaget over Skydsbyrden, kunde ikke i Almuens Øine staae som retfærdig eller nødvendig. Den ved Herredagen i 1646 tilveiebragte Ordning viste sig ogsaa snart umulig at opretholde. Hvilke Erfaringer man gjorde om dens Virkninger, vides ikke nogensteds at være oplyst, men det er vist, at det ikke varede et halvt Aar, førend Ordningen undergik en væsentlig Forandring. I Slutningen af 1646 kom Sehested ned til Danmark. Det fortælles paa denne Tid, at nogle Bønder fra Norge havde været dernede og klaget over ham,[1]) men der er ingen Grund til at sætte dette i Forbindelse med Skydsfærdskatten. Paa samme Tid begyndte ogsaa det danske Rigsraad at opponere mod den selvstændige Stilling, Sehested havde skabt sig i Norge; hans Magt og Indflydelse havde naaet sit Høidepunkt. Hvad end Grunden eller Anledningen kan have været, saameget er sikkert, at han i Januar 1647 udvirkede en kgl. Befaling, som ophævede Skydsfærdspengene, ligesom ogsaa de under Herredagen i 1646 paalagte Udskrivningspenge, der ogsaa skulde tjene til Erstatning for en ophævet Forpligtelse. At denne Skattelettelse ikke er ganske frivillig, antydes i Kongebrevet paa den Maade, at de nye Paabud siges ikke alene at falde Almuen besværlig at udrede tilligemed Sexdalersskatten samt

[1]) Dureels Indberetn. af 25. Decbr. 1646 (Sv. RA.).

anden kongelig Rettighed, men ogsaa »lettelig at skulle foraarsage stor Uleilighed udi adskillige Maader, til Kongens og Rigets Tjeneste udi Længden præjudicerlig.« Af disse Ytringer er man maaske berettiget til at slutte, at der blandt Almuen har vist sig en saa bestemt Uvilje mod de ny Skydsfærdspenge, at Styrelsen har troet at burde opgive denne Indtægt. Var det nu blevet derved, at Bønderne skulde være fri baade for Friskydsen og for Skydsfærdspengene, saa havde de havt al Grund til at være tilfredse. Men det var ikke Meningen. Kongebrevet af 19de Januar 1647 [1]) udtrykker sig, som om det var Tanken at føre alle de gamle Misbrug tilbage i endnu større Udstrækning og endnu værre Form. »Paa det den Reisende,« hedder det, »som ikke til fri Skydsfærd er berettiget og dog nødvendig haver at bestille, maa vorde befordret for Betaling, saa og paa det at Vi og Vore Betroede udi Riget kan vide og kjende, hvo der reiser, og hvad de haver at bestille: da ville Vi naadigst lade gjøre den Anordning, at Lensmændene udi Vort Rige Norge skulle tilstilles trykte Passer under Vores Haand og Segl at meddele den Reisende for Penge efter Taxten, som han ogsaa strax til Lensmanden skal erlægge, førend han reiser, og levere Passet fra sig til næste Lensmand, hvor han ligervis for Penge igjen forpasses uden nogen Modsigelse eller Ophold, under Straf som ført er rørt, hvorefter Lensmændene ogsaa have at gjøre Rigtighed for samme Passer og des Betaling paa Akershus til videre Forklaring udi Vort eget Kammer ved de forordnede Kommissarier.« Disse Ord kan neppe forstaaes anderledes, end at Lensherrerne skulde drive en formelig Handel med Friskydspasse, som Alle og Enhver uden Forskjel skulde kunne faa mod at betale til Kronen Skydsens Kostende efter den anordnede Taxt. Det var et kløgtigt Paafund for at skaffe Kronen ialfald nogen Erstatning for hvad den mistede ved Skydsfærdspengenes Ophævelse og for at forhindre, at Almuen ikke alene skulde blive fri for Skydsfærdspengene, men ogsaa for Skydsfærden. Men var det virkeligt sandsynligt, at Nogen vilde reise fra Lensherre til Lensherre og kjøbe Friskydspas fremfor med samme Bekostning hos Bønderne selv at skaffe sig hurtig Befordring?

For alle Parter maatte det snart stille sig som en klar Sag, at denne nye Ordning opløste sig i Bedrag og Illusion.

[1]) N. R. Reg. VIII. 465 ff.

Enten maatte Friskydspassene nu efter Skydsfærdens Ophævelse blive talrigere og Skydsbyrdens Tryk haardere end nogensinde, eller ogsaa maatte Fordelen for Kronen blive illusorisk. I hvilken Retning Erfaringen gik, viser sig deraf, at Kronen ikke holdt paa den nye Ordning, men snart vendte tilbage til den gamle med de Ændringer, som de norske Stænder havde bragt paa Bane.

Det første, der blev omgjort, var Adelsprivilegierne. Da Kong Frederik III i det følgende Aar hyldedes paa Akershus, fik den norske Adel nye Privilegier, som udfærdigedes den 31te August 1648. [1]) Ved denne Leilighed gjenvandt Adelen sin gamle Skydsfrihed, dog ikke i Baahus Len, hvor Bønderne vare saa stærkt bebyrdede, og Kongen udtalte som sit Haab, at Adelen herefter vilde benytte sin Frihed, som forsvarligt kunde være. Dermed var Grundlaget givet for den nye Forordning om Skydsvæsenet, som endelig kom istand og publiceredes den 24de December 1648. [2]) Adelens Friskyds blev her erkjendt og saaledes begrændset, at de selv, deres Hustruer og Børn frit skulde kunne reise inden Lenet, hvor de vare bosatte (med Undtagelse af Baahus Len), men dersom de eller deres Tjenere maatte reise udenfor Lenet, skulde de tage Pas hos Lensherren, og i dette Pas skulde specificeres, hvormange Heste de kunde kræve. [3]) Hvad de andre Friskydsberettigede angaaer, var det Forudsætningen, at man skulde vende tilbage til Tilstanden før 1646. Forøvrigt var Forordningen i alt Væsentligt af samme Indhold som Udkastet af 1643, der nu opnaaede fuld Gyldighed. Det var ikke faa Bestemmelser, som her kom frem til Beskyttelse for Skydsbonden, Lettelse af Skydsfærden og Forebyggelse af Misbrug ved Udstedelse og Benyttelse af Friskydspas. Ikke mindre vigtige vare de mange og detaillerede Bestemmelser angaaende Skydsen i Almindelighed og specielt Betalingsskydsen: Oprettelse af Skydsskifter paa hver Mil og Gjæstgiverier paa

---

[1]) D. Mag. 1 R. III. 368 ff. N. R. Reg. IX. 151 ff. Om Forhandlingerne i denne Anledning se Budstikken f. 1823 Sp. 769 ff. N. R. Reg. IX. 128—32.

[2]) Trykt i forskjellige Lovsamlinger og senest i N. R. Reg. IX. 209 ff.

[3]) Til disse Bestemmelser henvistes i den nye Form, som Adelsprivilegierne fik i Kongebrevet af 1ste Januar 1649. N. R. Reg. IX. 260 ff. Budst. f. 1823 Sp. 775 ff. — Om Skydsfærden i Baahus Len Budst. l. c. Sp. 772 f. og N. R. Reg. l. c. S. 165.

hver tredie Mil, — Ansættelse af Skydsskaffere, som kunde læse og skrive, havde Forstand paa Skydspassene og rigtig kunde optegne de Reisende, eller som boede i Nærheden af læse- og skrivekyndige Mænd; i fornødent Fald Antagelse af en til Bedømmelse af Skydspassene og Førelse af Skydsregisteret skikket Person, — Betaling af 2 Skill. til hver Skydsskaffer af Alle, som reiste med Friskydspas, — Løn af Almuen til Skydsskafferen og hans Medhjælp, — Skydsbetalingens Fastsættelse for hver Mil tillands til 12 Skill. for hver Hest og for hver Mil tilsøs 8 Skill. for hver Rorskarl, undtagen Skydsen gik udenskjærs eller over Fjorde eller hvor Milene vare meget lange, i hvilket Tilfælde Skydsen skulde betales med 12 Skill. — o. s. v. Den Anordning om Veivæsenet, som var bleven udfærdiget den 1ste Juni 1643, fik her sin Plads i en fyldigere Form, idet Veienes Forbedring pristes som »et af de fornemste Midler til Fordringskabs Forskaansel, udi det at man da paa en Slæde, Vogn eller Kjærre om Sommeren kan føre meget mere Gods end ellers paa tre eller fire Slæder eller Heste til Kløvs der de ujævne og moradsige Veie ere.« Der var mange forstandige og nyttige Bestemmelser i denne Forordning, men det varede lange Tider, inden dens Bestemmelser practisk gjennemførtes. [1] Og hvorledes man fremdeles listede sig til Friskyds, derom kan man læse i »Nordlands Trompet«. [2]

---

[1]) Af en Anordning for Akershus Len, som er udstedt af Statholder Gregers Krabbe den 24de Marts 1654, sees, at de Reisende dengang klagede stærkt over, at det selv der paa mange Steder var vanskeligt at komme frem for Betaling, og at der paa endel Steder manglede Skydsskaffere.

[2]) Petter Dass's Skrifter ved A. E. Eriksen I. 54 ff.

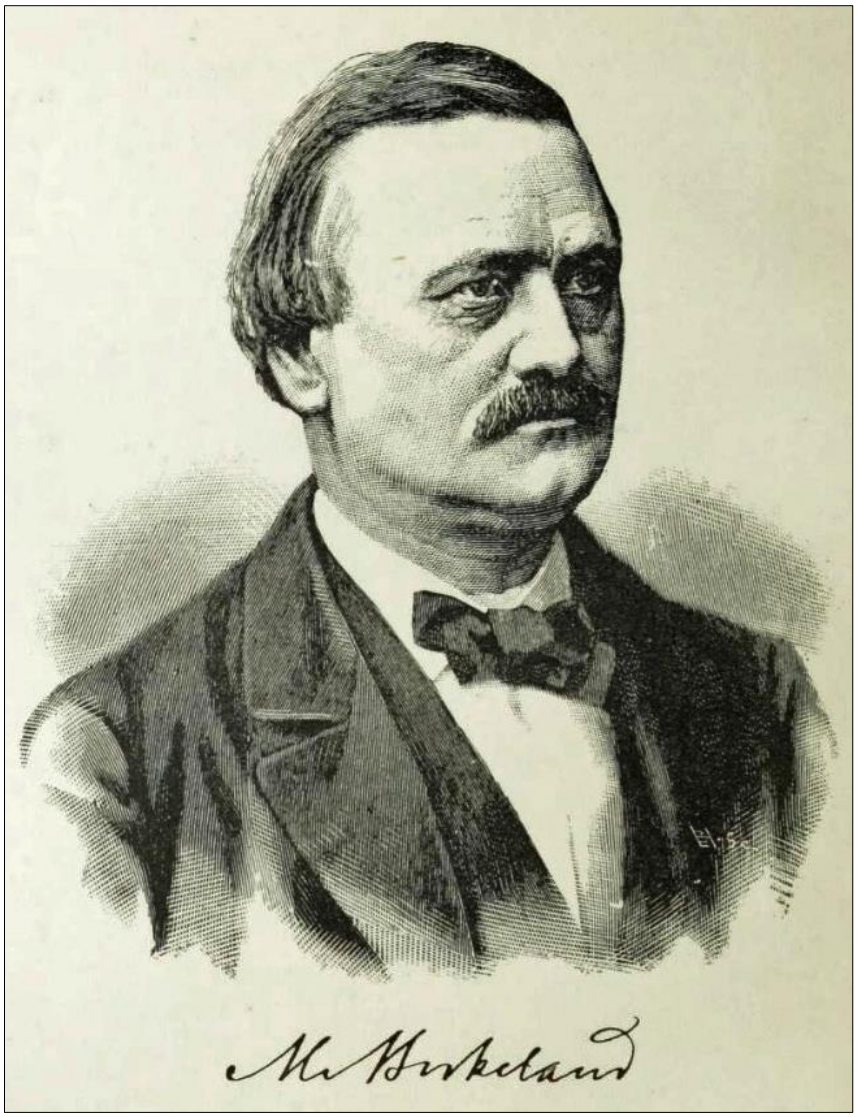

Det norske Postvæsen
i dets Oprindelse og første Begyndelse

Rigsarkivar
Mikael Birkeland
(1887)

DEL 2

[Etter fotokopi fra Poststyrets Bibliotek, Oslo.
Skannet for Norsk Posthistorisk Selskap
av Arvid Løhre – 2022]

Medens Hannibal Sehesteds Planer til Skydsfærdens Afskaffelse og en dermed forbunden ny Indtægt for Kronen mislykkedes, og Resultatet af hans Bestræbelser indskrænkede sig til en ny og omfattende Skydsanordning, der hævdede sin Plads i vor Lovgivning lige til 1816 og for en enkelt Paragrafs Vedkommende blev endnu længere bestaaende, havde han det ønskeligste Held i sit Arbeide for Istandbringelsen af et norsk Postverk, og det varede ikke længe, førend et saadant traadte i Virksomhed.

Det var, som allerede fortalt, den 4de April 1646, under Sehesteds Ophold i Kjøbenhavn, at Sagens Fremme lagdes i hans og hans Svoger Rigshofmesteren Korfits Ulfeldts Hænder. [1]) I et Kongebrev af 23de s. M. tales der om, at Sehested jævnlig »overland ved de forordnede Postbud« skulde korrespondere med Rigshofmesteren og give denne Underretning, naar der af Kronens norske Indtægter sendtes Penge til Danmark, [2]) — et Vidnesbyrd om, hvorledes man allerede ansaa en norsk Post for en sikker Sag. I det Hele synes dette Anliggende, efterat endelig Beslutning var fattet, at være fremmet med en i de Dage sjelden Kraft og Hurtighed. Ved Organisationen af Postvæsenet benyttede Sehested sig af Henrik Morjan, en fremmed Mand, som ved denne Tid maa være kommen til Norge og der blev ansat som Generalauditør. [3]) Han var uden Tvivl Hollænder af Fødsel, men havde i længere Tid opholdt sig i Sverige. Den bekjendte svenske Resident i Danmark Magnus Dureel omtaler ham i sine Indberetninger til Kansleren Axel Oxenstjerna, og i et Brev fra Helsingør af 3die Juli 1646 giver han en Characteristik, som viser, hvilken Eventyrer denne Morjan var. Efterat Dureel har omtalt, hvorledes han under et kort Ophold i Kjøbenhavn var kommet i Berørelse med en Secretær i det tydske Kancelli Memmius, der var meget misfornøiet, [4]) og med en Rigshofmesterens »Domesticus« ved Navn Kock, som

---

[1]) Den kongelige Befaling til disse to Mænd var saalydende: »Vi beder Eder og naadigst ville, at I paa Middel og Veie værer betænkt, hvorledes der visse Postbudde bekvemmeligst kan anordnes, som ordinarie kan reise imellem Vore Riger Danmark og Norge og særdeles mellem Vor Kjøbstad Kjøbenhavn og Vore Slotte Baahus og Aggershus, og siden med dennem handler, som det gjøre og forrette skulle, og os om Alting forstændiger« (N. RA.).

[2]) N. R. Reg. VIII. 391.

[3]) Under 1ste Mai 1646 har Sehested paa Kongens Vegne bestilt og antaget »den veste og mandhafte Hendrich Morian«, — saaledes skrives hans Navn i Almindelighed; selv skrev han sig Morjaen — til Generalauditør søndenfjelds med en aarlig Gage af 300 Rdl. (Bestall. Protok. bl. Gen. Kommiss. Regnsk. i N. RA.). — Efter en Notits af Chr. Lange var Morjan fra samme Dato ansat som Chef for det norske Postvæsen med en Gage af ligeledes 300 Rdl.

[4]) Om Memmius Burinus se Chr. Bruun, Gunde Rosenkrantz S. 100 og Chr. IVs egenhænd. Breve, udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, 1645—48, S. 179 f. 328 ff. og 364.

han troede at kunne have Nytte af,[1]) fortsætter han: »Jeg kom og i Bekjendtskab med En, som hedder Morian, haver tilforn været i svensk Tjeneste og malcontent kommet derfra, men (har) nu, som jeg mærker, angret sig. Den Karen kan inte vel regjere sin Tale, men giver fra sig quicquid venerit in buccam; han priste vor Nation altid extraordinaire meget og vidste temmeligen Particularia, hvorledes med og hos os stod til; han haver og været Hofmester hos Gr. Woldemar i Holland[2]) og bød mig etiam me non postulante, at han mig vilde communicere nogle secreta, ligesom og han reiser snart her igjennem og til Norge (»Norwäghen«), hvor Kongen vil give ham en Charge og gjøre ham til General Auditør. Jagh skall carresseran, tracteran høfligen och høran . . . . Jeg troer næsten (»så nær«), at (dersom) der om denne Armatura eller noget Andet i Norge passerer, at jeg det og fremdeles af denne Morian skal faa vide. Denne Karen skal jeg tro, saavidt jeg seer Sandheden . . . . Crederem et venalem esse et exiguo pretio emi posse, si adesset emtor.« Til det Hverv, som Sehested anviste ham, synes han at have været brugbar nok. Hvad det især kom an paa, var, hvilke Privilegier man vilde tilstaae Postbønderne, som skulde føre Posten. Dette Spørgsmaal blev afgjort ved den saakaldte Postordinants, der synes at være udfærdiget af Sehested fra Akershus den 15de December 1646.[3]) Den indeholdt Be-

[1]) Denne Mand, der af D. characteriseres som »en Kar af statelige Qvaliteter og af Rigshofmesteren vel æstimeret, saasom han og vel haver studeret og nogle Gange reist Europa igjennem samt en Gang Orientem, hvilken jeg ogsaa udi Italien tilforn vel kjendt haver, da han var en Hofmester for Kanslerens Søn af Norge Christian Bjelke,« antages at være den samme som Nickel Helmer Kock, der omtales i Chr. IVs egenhænd. Breve 1632—35, I. 165 f (og i D. hist. Tidsskr. 1 R. III. 330?).

[2]) Naar Morjan har været med Grev Valdemar Christian, Christian IVs Søn med Kirsten Munk, i Holland, formodentlig paa den Reise, denne foretog i 1642 (Slange S. 1137), maa der mellem hans Ophold i Sverige og hans Flytning til Norge ligge flere Aar, som han formodentlig har tilbragt i Danmark.

[3]) Denne Postordinants kjendes kun af en af Statholder Iver Krabbe den 7de Marts 1662 udfærdiget Kundgjørelse, hvori han erklærer at have erholdt en kongl. Befaling af 24de December næstfør om at maintenere Ordinantsens Bestemmelser. Naar Ordinantsen her af Statholderen omtales som udfærdiget af Kongen selv, maa det bero paa en Feiltagelse, da Christian IV ikke var i Norge i December 1646 (N. hist. Tidsskr. 1 R. III. 509 f. N. R. Reg. VIII. 457). Det maa være Sehested, som i Medhold af Kongebrevet af 4de April eller en senere Bemyndigelse har udstedt samme.

stemmelse om, at Postbønderne skulde være fri for Skydsfærds- og Udskrivningspenge, samt for Udskrivning og Skydsfærd i sig selv, undtagen i Krigs- og Feidetilstand og naar det gjaldt at føre frem Kongens Penge, at de ligeledes skulde være fri for al Indkvartering af Krigsfolk og Officerer, at de med deres daglige og fornødne Husfolk og Tjenere skulde være fri for Dagverker og andet saadant Arbeide, som de vare Kongen og Kongens Slotsherre skyldige o. s. v. Paa dette Grundlag kunde Postbefordringen ordnes inden Norges Grændser. [1]) En anden Ordning maatte naturligvis tilveiebringes for den korte Strækning, hvor Posten befordres paa svensk Grund. Her kunde directe Pengebidrag ikke undgaaes, som man seer deraf, at der senere tales om et Pengebeløb, som Kronen udredede for Postførelsen gjennem Halland.

I de sidste Dage af Aaret 1646 reiste Sehested ned til Danmark. Morjan var med i hans Følge. Under dette Ophold i Kjøbenhavn blev den sidste Haand lagt paa Verket. [2]) I et Kongebrev af 19de Januar 1647 nævnes Postverket blandt de forskjellige Anliggender, som Sehested med det allerførste og senest inden Philippi & Jacobi Dag (1ste Mai) skulde bringe i Stand [3]). I dette Tidsrum maa altsaa Postbefordringen mellem Kjøbenhavn og Christiania antages at være endelig ordnet. Skal imidlertid det norske Postvæsens Oprettelse sættes til en bestemt Dag, maa det være den 17de Januar 1647. Denne Dag er nemlig Begyndelsesterminen for de Privilegier, som tilstodes Morjan. Postverket organiseredes ikke som en Statsinstitution, men som et privilegeret Foretagende af en Privatmand, der selv skulde bære Resicoen og nyde den mulige Fordel. Ordlyden af disse Privilegier kjendes ikke, [4]) men saaledes

[1]) Om Postbønderne inden Baahus Len jfr. C. O. Arcadius, Om Bohusläns införlifvande med Sverige (Stockh. 1883) S. 17.

[2]) Magn. Dureel skriver fra Helsingør den 1ste Januar 1647 til Axel Oxenstjerna, at Morjan er hidkommen med Sehested og »stedt i fuld Action at anrette saavel her som i Norge et ordentligt Postvæsen, saasom er i Sverige.« »Morian udlod sig temmelig med mig,« tilføier han, »ligesom Ed. Grevel. Naade og Excell. ved, at han er talefør.« Dureel havde imidlertid ikke kunnet troe Alt hvad han sagde.

[3]) N. R. Reg. VIII. 468.

[4]) Det 7de Bind af Kancelliets Norske Registre (for 1643—47), hvori Privilegierne maa antages at have været indførte, var allerede i forrige Aarhundrede tabt, se Meddelelser fra det kongl. Geh. Arkiv 1883—85 S. 171, jfr. Budstikken f. 1823 Sp. 769. — Det lader til, at Privilegierne have været indførte i en Postordning (jfr. N. R. Reg. X. 70).

som Hovedbestemmelsen gjengives i et senere Kongebrev (af 15de September 1666), maa de antages at have gaaet ud paa at forunde Morjan Generalpostmesters Bestilling i Norge »hans Livstid og desuden efter hans Død hans Arvinger paa tyve Aars Tid«, — en Bestemmelse, om hvis rette Fortolkning der siden opstod Strid, idet Arvingerne vilde regne de tyve Aar fra Morjans Død, medens Kongen ikke vilde gaae ind paa, at Privilegierne skulde udstrækkes længere end tyve Aar fra deres Begyndelse, nemlig 17de Januar 1647.

Æren af at have grundlagt det norske Postvæsen tilkommer uimodsigelig Hannibal Sehested. [1]) Fra det første Øieblik, hans Skjæbne knyttedes til Norge, havde han interesseret sig for denne Sag, om hvis Betydning han havde en selvstændig Mening. Han havde stadig holdt den frem, og han havde nu ført den ud i Virkeligheden. Ved Siden af ham er der imidlertid en Anden, som trænger sig frem og kræver sin Del i Æren. Det er Selio Marselis, en hollandsk Kjøbmand, der nylig havde bosat sig i Christiania. Om hans Virksomhed for Sagen har man intet andet Vidnesbyrd end hans eget. I en Ansøgning, som han i 1653 indgav til Kongen, anfører han som almindelig bekjendt, at Postvæsenet i Norge var indrettet efter hans Forslag eller hans Anvisning. [2]) Udtrykket er ikke klart og maaske mere omfattende end tilbørligt. Det er rimeligt, at

---

[1]) I denne Ros kan det ingen Afbrek gjøre, om det antages, at der allerede i 1645 af Lensherren paa Bergenhus Henrik Tott er bleven ansat en Postmester i Bergen. Noget saadant maa vel være skeet, siden Andreas L. Leck i sine Livsoptegnelser fortæller, at han den 24de Februar 1645 blev af bemeldte Lensherre samt Borgermester og Raad paa Raadstuen forordnet og antaget til Postmester og var den første Postmester i Bergen (Personalhist. Tidsskr. 2 R. I, 23, jfr. P. M. Stolpe, Dagspressen i Danmark I, 186). Denne Ansættelse er maaske saaledes at forstaae, at en Mand i Bergen er bleven beskikket til at forestaae Forsendelsen af Lensherrens og Andres Breve til Folk ude i Lenet og til saaledes at tilveiebringe en Postforbindelse inden Lenet, som senere kunde knyttes til et fra Christiania udgaaende Postverk, som man har tænkt sig snart istandbragt. Leck kan, som det senere vil sees, ikke længe være bleven staaende i denne Stilling. Beretningen passer saalidt til hvad man forøvrigt veed, at man kunde fristes til at gjætte paa, at Postmester her er det samme som Vandpost-Mester (jfr. Vid. Selsk.s Ordbog V, 148), hvilket dog neppe gaaer an.

[2]) »Das das Postwesent auf myn Angebben in Norwegen is ingesteldt, is eyn Ieden bekandt,« er hans Ord i Ansøgningen af 16de Juli 1653 (N. RA Kanc. Indl.).

Selio Marselis som den mest fremtrædende Repræsentant for Handelens og Industriens Interesser i Norge har været ivrig for Tilveiebringelsen af offentlige Poster og har været istand til at give gode Raad om deres Ordning. Men Indrettelsen af et Postvæsen var bragt paa Bane, førend han kom til Landet, og hans Virksomhed for Sagen kan alene have været af underordnet Betydning ved Siden af Hannibal Sehesteds. Han fik imidlertid senere en betydelig Indflydelse paa det norske Postvæsens Udvikling, og hans Livsforhold ville i den Anledning komme under nærmere Omtale.

Det norske Postvæsen vedblev kun i et Par Aar at staae under Henrik Morjans Bestyrelse. Han døde nemlig i Slutningen af 1648.[1] Den 13de N[illegible]ember s. A. udfærdigedes en kongl. Be[illegible]ing til Seh[illegible] [illegible]an paa Kongens Vegne skulde bestille og antage en s[illegible]elig og bekvem Person til at underholde og forvalte Postverket, dog Morjans og hans Arvingers Privilegier i alle Maader uforskrænket.[2] Hvad Foranstaltning der i den Anledning blev truffet, kan ikke med Bestemthed siges. Men i Kraft af Privilegiet blev Postverket i flere Aar forvaltet af Enken Anne Morjan eller i hendes Navn. Hun erhvervede ogsaa en kongelig Konfirmation paa sine Rettigheder, dateret 1ste Juli 1650.[3] Af dette Kongebrev seer man, at hun, ligesom hendes Mand, »foruden de Brevpenge eller Porti, som dennem efter Postordningens Indhold er bevilget,« skulde oppebære i aarlig Pension og Besoldning 300 Rdl. og for de hallandske Postbud 400 Rdl. aarlig, hvilke Beløb, tilsammen 700 Rd., skulde udbetales af Lensherren paa Baahus, hvorimod hun og hendes Arvinger, saalænge Privilegiet varede, skulde tilbørligen vedligeholde Postverket uden videre Omkostning og Udgift for Kongen og Kronen. I et Brev af 1652 fra Lens-

---

[1]) Han blev, som man seer af det tidligere nævnte Kongebrev af 15de Septbr. 1666, begravet i Kongself den 23de Novbr. 1648.

[2]) N. RA. Indb. Kbr. Paa det originale Kongebrev har Sehested skrevet en Ordre om Sagens Expedition, der synes at gaae ud paa, at D. Brun skulde have Bestalling som Generalauditør og J. Geelkerck som Forvalter af Postverket.

[3]) N. R. Reg. X. 70 f.

herren i Stavanger til Oversecretæren Otte Krag, som senere skal blive omtalt, kaldes hun ligefrem »Postmesterinden i Christiania«. Den virkelige Bestyrer i hele denne Tid var maaske hendes Svigersøn J. van Geelkerck, [1]) men efter dennes egen Erklæring var det kun Tilfældet i det sidste Aar forinden Enkens Død, der maa være indtruffet i Juli 1653. [2])

I hvilken Udstrækning Postverket, der i Begyndelsen naturligvis kun var en Forbindelseslinje mellem Kjøbenhavn og Christiania, i Morjans og hans Enkes Tid er bleven udvidet, er ikke let at angive med nogen Bestemthed. I Enkens Tid udkom Forordningen af 9de August 1650 »om Postverket imellem Danmark og Norge«, som synes at forudsætte, at betydelige Forbindelser ere istandbragte, idet den fastsætter Postportoen fra Christiania til efterfølgende Byer: Til Moss 2 Skill., Fredrikstad 3, Halden 4, Oddevald 5, Marstrand 7, Baahus 8, Kjøbenhavn 10, Bragernæs 2, Kongsberg 3, Tønsberg 4, Laurvigen 5, Skien 6, Christianssand 7, Stavanger 10, Throndhjem 10 og Bergen 10 Skill. Det er dog ikke sikkert, at Postforbindelsen var færdig, fordi man fik Bestemmelser om Portoen. Selve Udtryksmaaden i Forordningen tyder hen paa, at man her kun har for sig en maaske allerede ved Postverkets første Indretning tilladt eller autoriseret Brevtaxt, som skulde træde i Kraft, efter hvert som de nævnte Byer indlemmedes i Postnettet. [3]) Imidlertid maa det ansees som sikkert, at Forbindelse mellem Christiania og Bergen var tilveiebragt enten allerede i Henrik

[1]) Henrik og Anne Morjan havde ingen Sønner, derimod nævnes fem Døttre, hvoraf den ældste Christina var gift med Geelkerck, den anden Catharina med den »nordiske« (norske) Postmester i Kjøbenhavn Anders eller Andreas Jørgensen Klingeberg (Klingenberg), og de tre øvrige i 1653 kaldes umyndige; af disse sidste blev en, Mette Kirstine, gift med den senere Generalpostmester Jacob Jensen. — En Henrik Morian, Barbersvend og født i Kjøbenhavn, omtales i 1676 (Jørgen Bjelkes Acter).

[2]) »Jeg haver allerede et Aar som Fuldmægtig samme Bestilling betjent,« siger Geelkerck i en Ansøgning af 9de Juli 1653 (N. RA. Kanc. Indl. 1653), som i det Følgende oftere vil blive citeret.

[3]) »Have vi naadigst udi Begyndelsen af dette Postverk bevilget, indtil at det tager noget mere til, at Alle de, som deres Breve med Posten fremsender, Brev-Lønnen eller Porto efter følgende Taxt skulle betale,« — dette er Forordningens Ord (Paus, Forordn. S. 873). Ikke desto mindre er Forordningen bleven opfattet som Vidnesbyrd om Postverkets Omfang; jfr. Illustr. Nyhedsbl. 1859, Nr. 4 (»Om vort Postvæsens Oprindelse og ældste Historie«).

Morjans Tid eller ialfald i 1649, og at en Christianssands- og Throndhjemspost ialfald existerede i 1652, medens Stavanger paa den Tid endnu ikke var inddraget i Postnettet. Hvad Bergen angaaer, har man en Bemærkning om, at i Ove Bjelkes Tid »begyndte 1649 den kongelige ordinarie Post allerførst at gaae fra Bergen til Christianiam og andensteds og derfra til Bergen igjen, hvortil han (Bjelke) da og gjorde ikke den mindste Befordring.« [1]) Det er sandsynligt, at en Del af den Fortjeneste, der her tillægges Ove Bjelke af det bergenske Postvæsen, egentlig tilkommer hans Forgjænger Henrik Tott, der fratraadte Lenet den 1ste Mai 1648 og forlod Bergen den 25de s. M. [2]) Det er ialfald sikkert, at Helmiche Welding, der maa ansees for den første virkelige Postmester i Bergen, var ansat i Henrik Totts Tid og medens Morjan endnu styrede Postvæsenet. [3]) Beviset for Postverkets Udstrækning til Christianssand ligger i det før nævnte Brev af 16de Mai 1652 fra Lensherren i Sta-

[1]) N. Magas. II. 534.

[2]) N. Magas. II. 213.

[3]) Da Helmiche Welding i 1655 reiste ned til Kjøbenhavn for at søge kongelig Bevilling paa Bergens Postmesterskab til Beskyttelse mod daværende Generalpostmester Geelkerck, som vilde afsætte ham, paaberaabte han sig, »hvad Omhu og Besværing han i Begyndelsen, der Postverket blev anordnet her paa dette Sted, havde havt«. Ove Bjelke, der anbefalede hans Andragende, mente, at Geelkerck alene ikke havde Magt til at afsætte ham, »eftersom Welding tilforn var indsat til denne Bestilling baade af Velbyrdig Henrik Tott, Velvise Borgermester og Raad samt Geelkercks afg. sal. Fader [Svigerfader], da Generalpostmester«; Bjelke vidste heller ikke rettere, end at Postordinantsen vilde, at saa skulde forholdes. Videre havde Ove Bjelke i Brev til Geelkerck givet Welding det Vidnesbyrd, »at Borgemester og Raad samt Borgerskabet er med hannem ret vel tilfreds, formedelst hans Flittighed Brevene rigtig at bestille, han haver og først efter forne Eders Sal. Faders Befaling bragt Postvæsenet her med temmelig Umage i god Skik.« Afgjørelsen af Weldings Klagemaal blev ved Kongebrev af 11te Septbr. 1655 henstillet til Statholder Gregers Krabbe, saaledes at denne, hvis han fandt Geelkercks Beskyldninger mod W. saa vigtige, at denne fortjente at afskediges, skulde indsende Erklæring derom til Kancelliet, men i modsat Fald skulde han betyde G. paany at indsætte W. og for Eftertiden ikke paa egen Haand at ind- eller afsætte Underpostmestere. Hvad forøvrigt Welding (jfr. Bergens Borgerbog, udg. af N. Nicolaysen, S. 67) angaaer, kan det bemærkes, at han den 27de August 1648 fik kgl. Bevilling paa Vinhandel i Bergen (N. Mag. II. 216. N. R. Reg. IX. 105), — en Bevilling, som synes hyppig at have været forbundet med Postmesterskabet.

vanger, som gaaer ud paa at bevirke Postforbindelse mellem Stavanger og Christianssand, hvilket ikke vilde have nogen Mening, dersom ikke den sidstnævnte By allerede stod i Forbindelse med Christiania.[1]) Hvad Throndhjemsposten angaaer, er det sikkert, at Selio Marselis i Slutningen af 1652 klagede over Uefterretteligheden og Sendrægtigheden i denne Postrute, ligesom i de norske Postruter overhovedet. Han paastod, at medens Breve fra Kjøbenhavn til Hamburg i Sommertiden kunde komme frem i 5 Døgn og om Høsten og Vinteren i 6 eller i det længste 7 Døgn, uagtet de maatte passere to Vande, saa var Christianiaposten om Sommeren 8 og 9 Dage underveis, om Høsten og Vinteren 10 eller endog 11 Dage, og havde dog kun Sundet at passere. Hvad Tid Bergens- og Throndhjems-Posten brugte, har han ikke opgivet, men han bemærker, at naar disse Poster bragtes i god Orden, kunde Brevene meget vel komme frem om Sommeren i 5 til 6 og om Høst og Vinter i 6 til 7 Dage, eftersom han selv og hans Betjente flere Gange havde tilbagelagt Veien i denne eller endog kortere Tid. Forøvrigt klagede han ogsaa over den høie Porto og paapegede, at et Brev fra Kjøbenhavn til Christiania kostede mere end et Brev fra Kjøbenhavn til Hamburg[2]). Denne Forestilling blev ikke uden Virkning. En kongelig Befaling af 2den Januar 1653 gaaer ud paa, at Statholderen Gregers Krabbe skulde kræve for sig Selio Marselis »og Andre, som derpaa Forstand have«, og af dem fornemme, hvorledes Postvæsenet i Norge kunde bringes i god Skik og Brevene hastigere end hidtil fremkomme. Herom skulde Statholderen indgive Beretning og Forslag til Kancelliet, »at herudinden, eftersom der ikke ringe Magt paaligger, fornøden Anordning gjøres kan«. Dette Kongebrev, der forøvrigt indeholder en Gjentagelse af Selio Marselis's Anker mod det norske

[1]) Malte Sehested beder i den nævnte Skrivelse Oversecretæren i det danske Kancelli »om en kongelig Befaling til Postmesterinden udi Christiania Anne sl. Henrik Morians, at hun med forderligste kunde anrette Posten imellum Christianssand og Stavanger, eftersom Saadant er høinødigt fornøden, og Bønderne til des større Forskaansel, som ellers maa idelig føre Soldater og Andre, som med Kongebreve til Lenet forsendes, tilmed Veiene langt kortere kunde tages, og Kongl. Befalinger og Breve desto snarere efterkommes« (N. RA. Kanc. Indl. 1652).

[2]) Selio Marselis's Ansøgning til Kongen, dat. Kbh. 20de Decbr. 1652 (N. RA. Kanc. Indl.).

Postvæsen, havde, som man erfarer fra flere Kanter, den tilsigtede Virkning, at Postgangen blev paaskyndet.

I Juli 1653, da Enken Anne Morjan var død, var der To, som meldte sig til Overtagelse af det norske Postvæsens Bestyrelse.

Først og fremst optraadte naturligvis Isaac van Geelkerck som den ældste af Henrik Morjans Svigersønner paa egne og Medarvingers Vegne med Ansøgning om, at Kongen vilde konfirmere og stadfæste dem i Besiddelse af Norges Riges Post-Direction samt dertil hørende Privilegia »til Underholdning for de fattige, fader- og moderløse Børn«. Han skulde da selv — med Bistand af en Fuldmægtig, siger han — overtage Bestyrelsen og lovede hverken at spare Flid eller Bekostning for at bringe Postverket i Norge paa en bedre Fod. Selv paastod han, at han i det sidste Aar, da han havde bestyret Postverket som sin Svigermoders Fuldmægtig, havde »bragt samme Postverk i en stor og mægtig Forbedring«, men han giver i sin Ansøgning ingen Oplysning om, hvori Forbedringen bestod. I den Anbefaling til Oversecretæren Erik Krag, hvormed den daværende Statholder Gregers Krabbe ledsagede Geelkercks Ansøgning om »at erlange Direction over Postverket« i Norge, anføres ogsaa, at G. havde havt flittig Indseende med Verket i den Tid, han havde forvaltet samme paa sin Svigermoders Vegne, og »nu nylig havde gjort den Anordning og Forandring, at Posten kommer nogle Dage førend den pleier (pleiede) at gjøre«. Skjønt Geelkerck, som Ansøgningen viser, ikke var istand til at skrive Landets Sprog ganske korrekt, vovede han dog at forsikre, at han kjendte Landets Leilighed. [1]) Det er muligt, at han havde nogen Ret deri. Han var vistnok en Fremmed, uden Tvivl en Hollænder, ligesom Morjan formodentlig havde været, men han havde dengang opholdt sig mindst ni Aar i Landet og havde havt Anledning til at reise meget omkring. Han havde gjort Tjeneste i Krigen 1644—45, som maaske har givet Anledning til, at han er kommen

---

[1]) Ansøgning af 9de Juli 1653 i N. RA. (Kanc. Indb.) Gr. Krabbes Skr. til Erik Krag af 10de s. M. bl. Adelsbrevene p. d. st. kgl. Bibl. i Kbh.

ind i Landet, og fik efter Krigens Slutning af Hannibal Sehested Bestalling paa fremdeles at være Ingeniør i Kongens Tjeneste. [1]) I 1650 havde han fremlagt Prøve paa et Landkart over Norge og havde af Kongen faaet Opmuntringer og Befalinger til at fortsætte. [2]) Hvilken Fremgang dette Arbeide har havt, vides ikke, — man seer, at Kongen i Octbr. 1650 havde faaet et Kart over en Del af Akershus Len, — men det er klart, at Arbeidet, som var forbundet med en Undersøgelse af Grændserne og Grændsepasserne mod Sverige, forudsatte og medførte Kjendskab til Lokalforholdene her i Landet. Forøvrigt havde han efter sin Stilling sandsynligvis sin meste Sysselsættelse med Fæstninger og Fæstningsarbeider, men har heller ikke været uden Beskjæftigelse som civil Ingeniør. [3]) Til de Tegninger af Geelkerck, der ere komne til Efterverdenen, hører ogsaa den ældste Plan over Christiania, der hyppig reproduceres paa de moderne Karter over Byen.

Ved Siden af og samtidig med ham optræder en anden Fremmed som Ansøger om Bestyrelsen af eller Tilsynet med det norske Postvæsen under Forbehold af de Morjanske Arvingers Ret. Det er Selio Marselis, hvis Interesse og Virksomhed for det norske Postvæsen nylig er nævnt. I sin Ansøgning [4]) taler han om disse sine Fortjenester og fremhæver især, hvorledes Postvæsenet nu, efter hans Forestilling og efterat Statholderen i Norge derom havde konfereret med ham, er bragt paa en anden Fod. Postbefordringen bruger kun den halve Tid mod før: »de Breve, som gaae mellem Kjøbenhavn og Christiania, vare ti, elleve og flere Dage underveis, komme nu frem i fem Dage, — mellem Kjøbenhavn, Bergen og Throndhjem i tolv Dage, medens de

---

[1]) Efter Bestallingen (N. RA. Gen. Kommiss.s Regnsk.), der er dateret Akershus d. 14de Septbr. 1645, skulde J. G. være forpligtet »at forrette og udrette Alt hvis en Ingeniør udi Freds- eller Feide-Tid tilkommer og dette Riges Tjeneste behøver, ihvor og naar hannem befales og tilsiges«. Hans Gage fastsættes til 600 Rd., deri indbefattet Reise- og Tærepenge, »efterdi Skydsfærd er afskaffet« (for militære Tjenestemænd efter Sehesteds Ordinants af Juli 1645?). Senere kgl. Bestalling for ham som Ingeniør med samme Løn er udfærdiget 1ste Decbr. 1649 (N. R. Reg. IX. 492).

[2]) Suhms Nye Samll. II. 2. S. 134 f.

[3]) N. R. Reg. IX. 431.

[4]) Den er skrevet paa Tydsk, dateret Kjøbenhavn den 16de Juli 1653 og findes i N. RA. (Kanc. Indl.).

pleiede at være tre eller fire og tyve Dage underveis.« For at Verket ikke skulde falde tilbage i den tidligere Slendrian, ansøger han Kongen om, at Postvæsenet maa blive stillet »under hans Opsigt«, saalænge Arvingerne have det, uden at han begjærer at nyde eller oppebære Noget for sin Umage, dog saaledes at Kongen efter Udløbet af Arvingernes privilegerede Aar vil benaade ham med Postvæsenet for en af hans Sønner for hans Livstid paa samme Konditioner og Privilegier som Henrik Morjan og hans Enke har havt det. Man fristes til at troe, at det norske Postvæsen i kort Tid er bleven eller ialfald har havt Udsigt til at blive en meget lønnende Entreprise, naar man seer en Mand af Selio Marselis's Betydning være saa begjærlig efter at sikre sin Familie en saadan Indtægtskilde. Det siges om ham, at han var af en gammel og fornem brabantsk Familie. Hans Forældre, der tilhørte den reformerte Bekjendelse, havde paa Grund af Religionsforfølgelser forladt sit Fædreland og tilsidst bosat sig i Hamburg, hvor Faderen Gabriel under Christian IV blev Agent eller Factor for den danske Regjering.[1]) Sønnen Selio (f. 1600) fik en omhyggelig Opdragelse, og efter at have tilbragt elleve Aar paa Reiser nedsatte han sig i Holland og ægtede her i 1631 Anna van der Straten, der siges at have været af brabantsk Adel.[2]) Antageligvis har han levet som Handelsmand i Amsterdam, ligesom Broderen Gabriel, der her stod i samme Forhold til den danske Regjering som Faderen i Hamburg. Da Krigen udbrød i Slutningen af 1643, virkede Gabriel Marselis i Amsterdam for Danmarks Sag; navnlig ydede han Brødrene Henrik og Jørgen Bjelke, der dengang opholdt sig i Holland, Understøttelse i deres Bestræbelser for at samle og hjemsende Krigsfornødenheder og Officierer, — en Virksomhed, som især for Krigsrustningerne i Norge blev af ikke ringe Betydning.[3]) Sandsynligvis opstod herved Forbindelser, som førte til, at Broderen Selio flyttede over til Norge, hvilket maa være skeet i Slutningen af 1644 eller i Begyndelsen af 1645.[4]) Det ligger nærmest at formode, at hans Bosættelse i Christiania er foranlediget derved, at han har paataget sig at stille Orlogsskibe til Norges Krones Tjeneste. Hannibal Sehested havde nemlig i Juni 1644 faaet Bemyndigelse til at forhandle med fremmede

[1]) Fridericia, Danm.s polit. Hist. I. 105.
[2]) Budstikken f. 1825 Sp. 706 ff.
[3]) Fridericia l. c. II. 412.
[4]) Samll. IV. 455, III. 81.

Kjøbmænd om Leie af fremmede Skibe til Krigsbrug »efter den Pris og Maade, som udi England vorder holden og observeret.« Da Kronen ikke var istand til at betale med rede Penge, maatte man paa anden Maade søge at holde de fremmede Kontrahenter skadesløs. Forhandlingerne med Selio Marselis gik, som man seer af en Række Kongebreve af 30te Marts 1645[1]), ud paa at lægge idetmindste Halvdelen af hele Landets Trælasthandel i hans Haand. Ved denne Finantsoperation tænkte man ikke blot at bevirke en øieblikkelig Lettelse, men ogsaa at »opnaae større Trafik i Riget« og tvinge de Fremmede til at »kjøbe Lasten dyrere« og »handle mere med Penge udi Steden for de Vare, de gemenlig haver pleiet at give«; men hvad Resultatet blev af den hele Affære, og i hvilken Grad de forskjellige Formaal opnaaedes, vides ikke. Hans Virksomhed var forøvrigt under Krigen meget betydelig; gjennem ham anskaffedes i stor Udstrækning Krigsfornødenheder, og han fungerede som Regjeringens Banquier, i hvilken Egenskab han maatte gjøre store Forstrækninger. Ved Siden deraf drev han almindelige Handelsforretninger og speculerede i de norske Bergverker, hvortil man dengang satte store Forhaabninger. Af de Tjenester, han under Krigen havde vist Kronen, høstede han store Fordele. Vistnok maatte han vente længe, inden han fik sine Udlæg dækkede — endnu i 1649 angives hans Tilgodehavende til 79,100 Rdlr.[2]) —, men han blev paa andre Maader holdt skadesløs. Allerede under 18de Juli 1646 var der ved kongl. Privilegium tilstaaet Selio Marselis borgerlige Rettigheder i Christiania, uden at han skulde behøve at tage Borgerskab i Byen, dog at han skulde svare for Christiania Bything og Raadstue, endvidere tre Aars Frihed for Byens ordinære Skatter, Indkvartering og borgerlig Tynge, Religionsfrihed for sig og sin Familie og Ret til at forlade Landet efter Godtbefindende og med ubeskaaret Formue.[3]) Disse Privilegier stadfæstedes under 24de December 1648 og forlængedes da paa 12 Aar med det meget væsentlige Tillæg, at den Frihed for Ind- og Udførselstold, som under Hyldningen i 1648 tilstodes Christiania Borgere for et Tidsrum af tre Aar, for hans

[1]) N. R. Reg. VIII. 347 ff.

[2]) D. Mag. 3 R. IV. 15, jfr. D. hist. Tidsskr. 3 R. II. 84 f.

[3]) Om disse og de efterfølgende Privilegier se Meddelelser fra N. RA. I. 77 f. Christiania Borgerskabs Klagemaal i den Anledning l. c. og Y. Nielsens Jens Bjelke S. 369.

Vedkommende skulde gjælde i tolv Aar. Alle disse Friheder bleve den 30te November 1659 atter forlængede paa 12 Aar. Det er tydeligt, at disse Begunstigelser maatte bringe Selio Marselis i en overordentlig heldig Stilling ligeoverfor alle Konkurrenter. Den Told, han ved sine Privilegier sparedes for, udgjorde i de tre Aar 1658 til 1660 tilsammen 15,976 Rd. ved Christiania Toldsted, men ved Siden deraf foregik ogsaa andensteds toldfri Ind- og Udførsel for hans Regning. [1]) En saadan Undtagelsesstilling maatte virke trykkende paa hele Handelsstanden, og Misfornøielsen, navnlig i Christiania, maa have været stærk og almindelig. I de Styrendes Øine opveiedes disse mislige Forhold ved det Opsving, som saadanne kyndige, driftige og kapitalstærke Fremmedes Bosættelse antoges at give Handel og Industri. Hvorvidt dette blev Tilfældet med Selio Marselis's Indflytning, er ikke godt at sige; dog er det sandsynligt, at han har havt en betydelig Indflydelse paa Udviklingen af Bergverksdriften og den dermed sammenhængende Industri. Der er umiskjendelig en vis Lighed tilstede mellem ham og Ludvig de Geer, ligesom mellem Hannibal Sehesteds og Axel Oxenstjernas økonomiske Politik. Paa den Tid, hvorom her er Tale, synes Selio Marselis, skjønt fremdeles bosat i og Borger af Christiania, jævnlig at have opholdt sig i Kjøbenhavn. Muligens var hans økonomiske Stilling rokket; men han var fremdeles en Mand af Anseelse og Betydning lige til sin Død i 1663, da han hædredes af Universitetet ved et trykt Program, der er den vigtigste Kilde til Kundskab om hans tidligere Liv.

Begge de Fremmede, som ønskede at stilles i Spidsen for det norske Postvæsen, fik sine Ønsker opfyldte, hver paa sin Maade.

For Isaac van Geelkerck udfærdigedes under 20de Juli 1653 en Konfirmation paa de Morjan og hans Arvinger tildelte Privilegier, og det overdroges ham paa egne og Medarvingers Vegne at forvalte Postvæsenet, — Alt i de samme Udtryk, som vare brugte i 1650, da Morjans Enke fik Privilegierne konfirmerede. Kort Tid efter, nemlig den 6te November 1653, betroedes det Selio Marselis at føre »Direction og Inspection« over det norske Postverk. Den attraaede Belønning udeblev; det var først et Par Aar efter, at Kongen gav ham Tilsagn om, at hans Søn

[1]) Medd. fra N. RA. I. 78, jfr. Samll. IV. 36.

Gabriel skulde efterfølge ham i Tilsynsstillingen og faa Privilegiet efter de Morjanske Arvinger. Nogen Godtgjørelse for sit Arbeide fik han dog i 1654, da der tilstodes ham Portofrihed for hans egen Brevvexling.

Det kan være tvivlsomt, om den Selio Marselis overdragne Myndighed rettelig er at betragte som en umiddelbar og directe Frugt af hans Ansøgning. Det er allerede paafaldende, at Resolutionen falder et Fjerdingaar efter Postforvaltningens Overdragelse til Geelkerck. Mærkelige ere ogsaa de Udtryk, som Resolutionen bruger. Den nye Ordning med en Inspection og Direction over det norske Postvæsen, hvis Indehaver skal gjøre den Anordning, at »Brevene paa alle Steder rigtig fortkommer«, motiveres derved, at Kongen »har ladet anrette en general Postverk i Danmark«, hvorefter han vil, at Postvæsenet i Norge, »som temmelig urigtig befindes«, skal »sig rette og overenskomme«. Man henvises her til at søge Forklaringen til den nye Ordning for Norge i Foranstaltninger, som vare trufne i Danmark. Virkelig var netop paa denne Tid en stor Forandring foregaaet i det danske Postvæsen.

I 1652 kom halv tilfældig en tydsk Mand til Danmark, som var bestemt til at spille en stor Rolle der. Det var Paul Klingenberg, hvis Fortjenester af Postvæsenet prises i enhver Danmarkshistorie. Han hørte til en fornem lybsk Æt, som i Midten af det femtende Aarhundrede skal være flyttet til Hamburg. Født i denne By, kom han i 1631, i en Alder af henimod 16 Aar, i det bekjendte Handelshus Albert Baltzar Berns's Tjeneste og blev tilsidst dets Kompagnon. Efterat Husets Chef i August 1652 var afgaaet ved Døden, blev han i November sendt til Kjøbenhavn, hvor Huset længe havde havt vigtige Forbindelser med den dansk-norske Krone. Efter sin egen Fremstilling[1]) havde han ingen Lyst til at vende tilbage til Hamburg, hvor han havde lidt en stor Skuffelse, idet et længe paatænkt Giftermaal mellem ham og Berns's ældste Datter Anna strandede paa den sidstes Utilbøielighed. Han traadte da i dansk Tjeneste, og fik den 16de Juli 1653 fast Ansættelse som General-

[1]) I det i Kammerherre, Kommandørkaptein F. J. Wedel-Jarlsbergs Besiddelse værende Wedelske Familie-Arkiv findes nogle Optegnelser af ham, hvoraf her et Uddrag skal meddeles: Paul Klingenberg var født i Hamburg d. 18de Octbr. 1615: hans Forældre vare Jochim Klingenberg og Gardruth Alers. 1631 ved Pintsetid kom han i Tjeneste hos Albert Baltzar Berns;

postmester samt den 4de Juli 1654 som Admiralitetsraad, — en Karriere, der forudsætter ikke blot Talenter, men fremfor

stellede sig saa, at han i det tredie Aar blev Bogholder. Et Aar eller to derefter optog Berns ham som Kompagnon i Handelen. 1651 d. 8 Februar begyndte han sin Reise, først til Tydskland, derfra i Italien, Frankrige, England, Brabant og Holland. (Hans originale Reisepasse, udstedte af Frederik III d. 3 Jan. 1651 paa Tydsk og Latin, vedligge). 1652 d. 21 Juni kom han tilbage til Hamburg, hvor han fandt Berns temmelig svag. Kort efter Hjemkomsten anholdt han hos dennes Hustru Fru Elisabet Berns om, at hans Forlovelse med hendes ældste Datter Jomfru Anna maatte blive fuldbyrdet. Om et saadant Ægteskab havde der allerede i mange Aar og lige siden hendes Fødsel været Tale mellem Moderen og ham, men aldrig var det kommet til noget virkeligt Tilsagn eller til nogen Forlovelse, og Moderen havde udsat Alt, indtil Datteren naaede sine myndige Aar og selv kunde bestemme sig. Moderen havde ogsaa nu den samme Undskyldning, men gav ham dog godt Haab om, at det inden kort Tid skulde skee. Selv vilde han gjerne have Sagen paaskyndet og klagede derfor til Berns, som trøstede ham med, at det snart skulde blive anderledes, og talte med sin Hustru derom. Imidlertid tiltog hans Svaghed, og han døde i August paa Wandsbeck (jfr. Chr. IV.s egenh. Breve 1645—48 S. 78, 84). I denne Sorgens Tid kunde der ikke tales om Forlovelsen, og i November maatte han paa Boets og Kompagniets Vegne gjøre en Reise til det kongelige Hof i Kjøbenhavn. Han vilde gjerne forinden have Forlovelsen afgjort og kom saavidt, at Moderen gav sit Samtykke, hvilket hun aldrig før havde gjort, og Forsikring om, at Datteren ogsaa var temmelig inclineret, hvorpaa han begav sig til Kjøbenhavn og bragte Kompagniets Affærer til en god Ordning. Men da han af Moderens Breve kunde mærke, at Jomfru Anna viste sig koldsindig, ansaa han det for rettest at holde sig i det Fjerne og lod sig bruge i H. M. Kongen af Danmark og Norges Tjeneste, idet han af Hs. Kongl. Maj. blev sendt til de holstenske Laandraader ved Kieler Omslag og derfra til Nyborg til Rigsraaderne i Jylland. Medens han var i Kiel, gjorde han en kort Reise til Hamburg og talte da efter Moderens Raad til Jomfru Anna om sin Inclination, men fandt hende temmelig koldsindig, hvorfor han besluttede sig til fremdeles at holde sig i det Fjerne, indtil Datteren kunde bringes paa andre Tanker, hvortil Moderen lovede at gjøre sit Bedste, og hvorom hun i sin Tid skulde give ham skriftlig Underretning. Imidlertid lod han sig fremdeles bruge i Kongens Tjeneste i Kjøbenhavn. For at bringe Giftermaalssagen til Endskab formaaede han Hs. Exc. Rigshofmesteren Hr. Joachim Gerstorff til at skrive til Moderen og recommandere hans Person og Sagen, og gav den høiædle Hr. Brostrup Gedde Fuldmagt til at tale med Moder og Datter og deres Venner og begjære Ja eller Nei; den Sidste fik af Moderen god Besked, men hos Datteren og Slægtningerne mærkedes kun liden Inclination, hvorfor han resolverede sig til ved Skrivelse til Moderen at afbryde Sagen. Han indlod sig da videre i Hs. Kongl. Maj.s Tjeneste og blev den 16de Juli (1653) af Kongen antagen til General-

Alt Protection og Held. Han har uden Tvivl været en Mand af Dygtighed, og formodentlig har han med Hensyn til Postvæsenet havt Ideer og Planer, som strax have vundet Bifald. Han maa have seet, at der ogsaa med Hensyn til det norske Postvæsen var noget at gjøre, og det lader sig uden Vanskelighed forklare, hvorfor han i Selio Marselis har øinet den rette Mand til Reformer og har støttet dennes Planer og Ønsker. Begge vare de Hamburgere og kunne have staaet i gammelt Bekjendtskabsforhold, skjønt Klingenberg var femten Aar yngre end Marselis, og denne maa have forladt Hamburg før Klingenberg havde naaet voxen Alder. Vist er det, at begge har staaet i nær Forbindelse med Huset Albert Baltzar Berns, og at Selios Fader Gabriel var Svigerfader til dette Huses Chef. [1]) Begge optræde de i Fællesskab forhandlende med den danske Regjering baade i Juli 1653 [2]) og i 1654, sidste Gang paa Mar-

---

Post-Mester, ligesom han ogsaa ellers lod sig bruge i visse Kommissioner. I Februar 1654 reiste han til Hamburg, ikke for Giftermaalets Skyld, som han ganske havde slaaet af Tanke, men for at ordne sine Forhold til Kompagniet. Under Opholdet i Hamburg mærkede han Moderens gode Intention, at hun gjerne vilde holde ham ved Huset, og han vendte sine Tanker til den anden Datter Jomfru Elisabet. Her havde han større Held, en Forlovelse kom istand, og i Juni 1654 holdtes Bryllupet paa Wandsbeck, hvorved Grev Christian Rantzau var tilstede paa Kongens Vegne, Amtmand Fredrik von Ahlefeldt paa Hertugen af Slesvig og Holstens Vegne og mange fornemme Herrer og Venner. 1654 den 4de Juli udnævntes han til Admiralitetsraad med 1000 Rd. Gage. — Derefter omtales hans Børn: 1, Albrecht Baltasar, født 10de Marts 1656 i Hamburg, død 1657 i Kjøbenhavn. 2, Elisabet, f. 28de, d. 29de Januar 1658 i Kjøbenhavn; blandt Fadderne nævnes først Selio Marselis. 3, Paul, f. 7de Aug. 1659 i Hamburg; Selio Marselis stod Fadder ved Fuldmægtig 4, Anna, f. 5te Decbr. 1660 i Hamburg, medens Faderen var i Kjøbenhavn; blandt Fadderne nævnes Aletta Marselis. 5, Sophia Elisabet, f. 14de Septbr. 1662 (i Hamburg?). — Af senere Begivenheder nævnes kun hans Sendelse til Holland som Envoyé extraordinaire i 1665, hans Sendelse til Breda som Ambassadør og Plenipotentiarius i 1667 og hans Ophøielse i Adelstanden den 4de Septbr. 1669. Forøvrigt vedligger hans Udnævnelse til Kommerceraad, dat. 16de Decbr. 1679 (Orig.), et latinsk Æredigt af Johannes Olavius, Pastor Rhandrusiensis, dat. 28de Jan. 1668, og hans og Hustru Ulderica Augusta von Speckhans Testamente af 2den Febr. 1714 (i Afskr.).

[1]) Chr. IVs egenhænd. Breve, udg. af Bricka og Fridericia 1632—35 S. 38. 301.

[2]) Sjæll. Tegn. XXXII. 473.

seliernes og Berns's Arvingers Vegne i Anledning af disses Pengefordringer.

Den Forbindelse og Samvirken mellem det danske og norske Postvæsen, som var tilsigtet ved, at Klingenberg og Marselis stilledes i Spidsen for disse Institutioner, fik sit Udtryk i Forordningen af 30te Novbr. 1653, [1]) som giver Forskrifter om begge Postvæsener under Et og maa formodes at være Resultat af begge disse Mænds Arbeide. Man seer af denne Forordning, der er at betragte som en Plan for Postvæsenet, at Klingenberg allerede havde bragt Hamburgerposten i saadan Orden, at Veien fra denne By til Kjøbenhavn tilbagelagdes i tre Dage. For den norske Post stilles det som Maal og Regel, at Brevene fra Kjøbenhavn til Christiania saavel Vinter som Sommer skulle fremkomme præcis i 6 Dage. Derhos indeholder Forordningen en Opregning af den norske Posts Biruter, som viser, at Postforbindelsen med Stavanger er istandbragt, Bestemmelser angaaende Afgangstiderne fra Kjøbenhavn og fra Christiania samt en ny Portotaxt, der for Endestationerne er den samme, men for de mellemliggende Smaabyer er høiere end den i Forordningen af 1650 indeholdte. Forøvrigt antages Forordningen at være af større Betydning for det danske Postvæsens Historie end for det norske.

Efter at have fremstillet Forhandlingerne om et norsk Postvæsens Oprettelse i deres Sammenhæng med Tanken om Afskaffelsen af den byrdefulde Friskyds samt Postvæsenets ydre Vilkaar i de første syv Aar af dets Tilværelse (1647—53), maa jeg af forskjellige Grunde her bryde af. Da imidlertid Postadministrationens senere Historie er lidet kjendt, anseer jeg det rettest at tilføie hvad jeg af tilfældig samlede Notitser kan oplyse om det norske Postvæsens ydre Skjæbne, indtil det i 1720 kom directe under Statens Bestyrelse.

Den i 1653 istandbragte Ordning med en dobbelt Bestyrelse maatte naturligvis frembringe Rivninger. To Kongebreve af 16de August 1654 vise, at Tvistigheder allerede da vare opkomne mellem Isaac van Geelkerck og Selio Marselis,

[1]) Paus, Forordn. S. 887 ff.

og at kongelige Kommissarier havde været anordnede til Undersøgelse af Sagen, som nu afgjøres saaledes, at Kongen stadfæster S. M. i den ham anbetroede Direction og paalægger I. G. uden videre Modsigelse at forholde sig efter S. M.s Direction og Ordre. Har den S. M. i 1653 overdragne Stilling maaske oprindelig været tænkt som en Inspections- og Tilsyns-Myndighed, der, uden at krænke Privilegiet, skulde varetage Statens og det Offentliges Interesser ligeoverfor Privilegiets Indehavere,[1]) saa er det fra nu af klart, at Directøren er en overordnet Myndighed, som skal lystres. I 1655 opnaar S. M. sit egentlige Ønske, idet Kongen under 12te September fastsætter, at da S. M. har lovet »at ville gjøre den Anordning, at Posten udi Krigstid skal komme og gaae en Gang hver Uge mellem begge Riger, som det nu skeer udi Fredstid,« skal hans Søn Gabriel efter Faderen nyde samme Inspection og Direction, indtil det Morjanske Privilegium er udløbet, fra hvilken Tid samme Gabriel Marselis for sig og sine Arvinger som Generalpostmester skal bekomme hele det norske Postvæsen i de næstfølgende 20 Aar paa samme Vilkaar, som Morjan og hans Arvinger har havt det.

Efter Isaac van Geelkerck blev (i 1657?) Jakob Jensen, der ogsaa var gift med en af Morjans Døttre, Generalpostmester og Bestyrer af Privilegiet. Postverket, som i 1655 var bleven udvidet ved en Postforbindelse mellem Bergen og Throndhjem, kom i de paafølgende Krigsaar i Forvirring og Opløsning. Af et Kongebrev af 11te Septbr. 1658 (Sjæll. Tegn. XXXIV. 711 f.) sees, at Selio Marselis efter Begjæring af den norske Postmester i Kjøbenhavn Anders Klingenberg havde til den norske Posts Brug forskrevet en Hukkert eller Galliot fra Holland, som Klingenberg ikke havde betalt, i hvilken Anledning det indskjærpes ham og Morjans Arvinger ikke alene at opfylde denne Forpligtelse, men ogsaa at efterkomme S. M.s Anordninger i det Hele. Den 14de Juni 1660 anordnes en Kommission, bestaaende af Rentemester Henrik Møller og Selio Marselis til Undersøgelse af, hvorledes Postverket med mindst Bekostning igjen kunde bringes paa Fode. Det lader til, at Statens Tilskud til Postvæsenet ved denne Leilighed er bleven forhøiet fra 700 til 900 Rdl. aarlig, hvilket kan have havt sin Grund i den Forandring i

[1]) Det var dog allerede i Resolutionen af 3die November 1653 sagt, at den norske Postmester havde at rette og forholde sig efter, hvad Selio Marselis anordnede, for at Brevene allesteds skulde komme rigtig frem.

Forholdene, som Baahus Lens Overgang til Sverige maatte medføre. Som Directør ved Postvæsenet i Norge afløstes Selio Marselis ved sin Død i 1663 af Sønnen Gabriel. I 1666 skulde de Morjanske Privilegier være udløbne. Men det lykkedes Arvingerne at udvirke en kongelig Befaling af 15de September 1666, hvorefter Privilegietiden skulde regnes ikke fra 1646, men fra Morjans Død i 1648, og saaledes vedvare til Udgangen af 1668. Denne Befaling blev imidlertid, som grundet paa »vrang Beretning«, tilbagekaldt ved Kongebrev af 9de Marts 1667, og Statholder U. F. Gyldenløve bemyndigedes til at indsætte Gabriel Marselis til Generalpostmester, — dog saaledes, at han efter sit Tilbud skulde give slip paa de 300 Rd. Besoldning og forpligte sig til paa egen Bekostning, naar det behøvedes, at underholde tre Advis-Gallioter i Postvæsenets Tjeneste. Fra den Tid ophørte Directørposten. Gabriel Marselis's Privilegium konfirmeredes ved Thronskiftet i 1670, dog, som det synes, saaledes at alt Tilskud fra Kronens Side skulde ophøre (jfr. Meddelelser fra N. RA. I. 380 og 384). Han endte sine Dage ved Selvmord i Slutningen af 1671 (D. Samll. 2 R. III. 312), formodentlig uden at efterlade Børn. Efter ham blev Albert Schumacher (Gyldensparre), Griffenfelds Broder, under 5te Januar 1672 Generalpostmester i Norge. Hvorlænge han beholdt Stillingen, vides ikke. Den næste Efterretning, som haves, er fra 1684, da det norske Postvæsen var overdraget til Etatsraad og svensk Envoyé Christian Stockfleth, som lod det forvalte ved Borgermesteren i Christiania Jens Alexanderssøn Hoppener, der tituleredes Generalpostmester (og Vicepræsident, da han ogsaa bestyrede Stockfleths Embede som Præsident i Christiania). Under Hoppeners Styrelse forefaldt »allehaande Urigtighed med Brevene«, hvorfor Statholder U. F. Gyldenløve under 21de August 1684 overdrog Postforvaltningen til Kommissarius Anders Boyesen mod 3000 Rd. Afgift og forøvrigt paa samme Vilkaar som Stockfleth havde havt den.[1]) Det lader altsaa til, at Postvæsenet dengang har været bortforpagtet af Kongen; men denne Ordning blev ialfald ikke af lang Varighed. Den 5te Mai 1685 overdroges nemlig det norske Postvæsen til Ulrik Christian Gyldenløve, Broder til Generalfeltmarskalk Christian Gyldenløve,

[1]) Som Borgermester var han allerede ved kongl. Befaling af 29de Juli 1684 suspenderet.

der fik det danske Postvæsen (jfr. Rasmussen, Gisselfeld S. 195). En udførlig Postordning, der for begge Riger udstedtes under 25de December 1694, viser blandt Andet det norske Postverks Omfang. Admiral U. C. Gyldenløve, der havde faaet Postvæsenet paa saadanne Vilkaar, at det skulde gaae i Arv til hans ægte Børn, døde den 8de December 1719, uden at efterlade Enke eller Børn. Postvæsenet faldt saaledes tilbage til Kronen og underlagdes et fælles dansk-norsk Generalpostamt, for hvilket Anordning og Reglement udfærdigedes 15de April 1720.[1])

[1]) Som en Notits, der kaster Lys ogsaa over tidligere Forhold, kan til Slutning anføres, at to i det norske Rigsarkiv bevarede Extracter af den norske Postkasses Regnskaber for 1725 og 26 vise et Indtægtsbeløb af resp. 16941 Rd. 47 Skill. og 16538 Rd. 73½ Skill. og et Udgiftsbeløb af resp. 4941 Rd. 14 Skill. og 4798 Rd. 2 Skill.